

Zeidler Miklós

A DANIÉLOU-MISSZIÓ*

Az első világháborút lezáró, 1919 és 1923 között aláírt békeszerződések megalkotásának története közismert. Az is köztudott – hiszen az okmányok záró rendelkezései között szerepel –, hogy e szerződéseket minden országnak ratifikálnia kellett, s az erről szóló hivatalos dokumentumot igazolás és archiválás céljából el kellett juttatnia Párizsba, ahol a békeszerződések egy-egy eredeti példányát őrizték.¹

A ratifikáció szabályai országonként némileg eltérőek voltak, de ez a feladat jellemzően a törvényhozásra és az államfőre hárult. Magyarországon a kormány törvényjavaslatként terjesztette a béke szövegét a Nemzetgyűlés elé 1920. október 26-án, s azt először a három illetékes parlamenti bizottság, a Külügyi Bizottság, a Közjogi Bizottság és a Közgazdasági Bizottság tárgyalta. A törvényjavaslat november 13-án került a plénum elé, az előadók pedig – bár nem tudtak azonosulni a béke rendelkezéseivel – elfogadásra ajánlották a javaslatot. Amint Huszár Károly exminiszterelnök a Külügyi Bizottság nevében fogalmazott: „Mint előadó a javaslat mellett a törvény tartalmát illetőleg – őszintén megmondom – nem tudok felhozni egyetlen egy argumentumot sem. Tisztán a kényszerhelyzetnek engedve, mégis azt ajánlom a t. Nemzetgyűlésnek, hogy az ország fontos, nagy, életbe vágó érdekében járuljon hozzá a ratifikációhoz.”² Az érzelmeiktől fűtött hozzászólásokat követően, a képviselők egy részének kivonulása után a Nemzetgyűlés – inkább tiltakozásnak mint jóváhagyásnak ható gesztusokkal – aznap első olvasatban, két nappal később pedig második és harmadik olvasatban is elfogadta a törvényjavaslatot.³ A békeszerződés törvénybe iktatásával azonban meg kellett várni a győztes hatalmak részéről a

* A tanulmány a K 124142 sz. NKFI-pályázat, valamint a Lendület Trianon 100 Kutatócsoport keretén belül készült. A francia szövegek lefordításában nyújtott segítségükért Serdeán Mártának és Ablonczy Baláznak, néhány hivatkozás pontosításáért Berkes Antalnak tartozom köszönettel.

¹ A trianoni békeszerződés 364. §-ában ez áll: „A jelen Szerződés, amely francia, angol és olasz nyelven készült, meg fog erősíteni [...] A megerősítő okiratok letétele, mihamlgy lehetséges, Párizsban fog végbemenni. [...] Az első jegyzőkönyvet a megerősítő okiratok letételéről fel kell venni, mihamlgy a Szerződést egyrészlől Magyarország, másrészlől a Szövetséges és Társult Főhatalmak közül három megerősítette. Az első jegyzőkönyv keltének időpontjában a Szerződés életbe lép azok között a Magas Szerződő Felek között, amelyek azt ekként megerősítették. A jelen Szerződésben kitűzött összes határidők számításánál ez a kelet lesz az életbelépés időpontja. Minden más tekintetben a Szerződés minden egyes Hatalomra nézve a saját megerősítő okirata letételének időpontjában lép életbe.” Lásd Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Jegyz. Téry Gyula. Bp. 1922. (a továbbiakban: MT 1921) 325.

² Az 1920. évi február hó 16-ára hirdett Nemzetgyűlés naplója I–XVII. Bp. 1920–1922. (a továbbiakban: NN 1920–1922.) VII. 4.

³ A ratifikáció elleni felszólalásokat követően mintegy 40 képviselő elhagyta az üléstermet, nem vett részt a szavazáson s erről külön jegyzőkönyvet vett fel. A vitáról lásd NN 1920–1922. VII. 4–14.

kellő számú ratifikálást.⁴ A ratifikációs okmányok első bemutatására és kicserélésére csak 1921. július 26-án került sor Párizsban. Formálisan ezen a napon szűnt meg a hadiállapot Magyarország és volt ellenségei között, a trianoni békeszerződés pedig július 31-én került be a *Magyar Törvénytarba*.

A ratifikáció a győztes országokban is hasonló módon történt – többnyire a parlament, ritkább esetben a kormányzat végezte –, a trianoni béke így ott is törvényerőre emelkedett. A megerősítés során azonban a szerződés szövegét – természetesen – nem lehetett megváltoztatni. A parlamenti viták ezért némileg eltértek a szokásostól: kiegészítő, módosító indítványok beterjesztésére nem volt mód, a törvényjavaslat elutasítása viszont úgyszólván lehetetlen volt, hiszen ez egyfelől fenntartotta volna a háborús állapotot és feladta volna – legalábbis átmenetileg – a békéből fakadó előnyök érvényesítését, másfelől szembeállította volna az országot szövetségeseivel, fegyvertársaival.

A békeszerződések ratifikálása tehát a győztes és a vesztes országokban is szinte automatikusan történt, s csupán egy-egy esetben maradt el. A vesztes Törökország – kihasználva ellenségeinek meggyengülését és a közöttük feltámadó ellentéteket – elutasította a sèvres-i béke megerősítését s a fegyveres ellenállást is vállalva kedvezőbb békefeltételeket harcolt ki magának. A győztes Amerikai Egyesült Államok törvényhozásában pedig – a republikánusok hatalomra jutását követő izolacionista fordulat hatására – egyetlen békeszerződés sem kapta meg *mindkét* házban a *minősített* többséget. A washingtoni kormány ezért minden legyőzött országgal külön békét kötött, s ezek jóval kisebb felelősséget és nemzetközi kötelezettséget róttak rá.⁵

Mindazonáltal a parlamenti viták még azokban az országokban sem voltak formálisak, ahol a ratifikáció sikere nem volt kérdéses, s általában a honatyák 10-20%-a a békeszerződések ellen szavazott. Az adott szerződést bíráló hozzászólások egy része ugyan nem volt egyéb, mint az ellenzék rutinszerű támadása a kormány ellen, de elhangzottak olyan beszédek is, amelyek a háború által felszított indulatok csillapítását, valamint a békeszerződések szigorának legalább a végrehajtás során történő enyhítését sürgették, vagy egyenesen a legyőzött országhoz való politikai közeledést, ellenségből partnerré, sőt szövetségessé való átminősítését szorgalmazták.

Magyarországnak mint legyőzött, a háború egyik fő felelősének bélyegzett, politikailag elszigetelt, katonailag kiszolgáltatott, súlyos gazdasági helyzetben lévő kis államnak egyáltalán nem volt mindegy, hogy az új világrend vezető hatalmai milyen

⁴ Az okmányt a brit, a francia, az olasz, a japán, a belga, a román, a jugoszláv, a szíami, a csehszlovák és a magyar delegátus írta alá.

⁵ A budapesti békét 1921. augusztus 29-én írta alá Bánffy Miklós gróf külügyminiszter és Ulysses Grant-Smith amerikai megbízott. Ezt az 1921. évi XLVIII. tc. erősítette meg. Lásd MT 1921. 422–425.

hozzáállást tanúsítanak a trianoni békeszerződés végrehajtása iránt, s hogy általában miként viszonyulnak az immár független Magyarország helykereső, integrációs törekvéseihez. E tekintetben komoly eredménynek számított, hogy a magyar diplomáciának már a békekonferencia idején sikerült elérnie, hogy a brit parlament két házában a Magyarországot sújtó békefeltételeket élesen kritizáló, kimondottan magyarbarát felszólalások is elhangzottak, amelyek – még erőteljesebben – 1921 első felében, a londoni ratifikációs vitában is megisméltődtek.⁶

Az alábbiakban egy forrásközlés révén igyekszem bemutatni, miként próbálta elérni a magyar kormány, hogy a hazai közvélemény által a legádázabb ellenségnek tartott Franciaországban éppen a ratifikációs vita révén javuljon Magyarország megítélése.

A trianoni béke francia parlamenti ratifikálásának előkészítése

A francia törvényhozás röviddel a trianoni béke aláírása után hozzáfogott a ratifikáció előkészítéséhez. A Képviselőház Külügyi Bizottsága részéről az egyik alelnök, a fiatal, ambiciózus, külügyi kérdésekben járatos Charles Daniélou kapott felkérést a törvényjavaslatról szóló jelentés elkészítésére.

Charles-Léon-Claude Daniélou 1878-ban született a bretagne-i Douarnenez kisvárosban, és középiskolai tanulmányait követően főként irodalmi ambíciói vitték Párizsba. A francia közvéleményt megosztó „nagy per” idején az anti-dreyfusard-ok által látogatott irodalmi szalonokba lett bejáratos, s hamarosan a politika iránt is érdeklődni kezdett. 1897-ben megkeresztelkedett, a következő évben pedig a klerikális jobboldal új szervezete, a *Ligue de la patrie française* aktivistája lett. A századelőn irodalmi kísérletezései – a breton lét nagy kérdéseit tárgyaló misztikus-romantikus költeményei és néhány Conan Doyle modorában írt folytatásos bűnügyi regény – mellett már közéleti karrierjét is egyengetni kezdte. Rendszeresen írt konzervatív-monarchista lapoknak, majd a szélsőjobboldali Maurice Barrès vezette *L'Echo de Paris* munkatársa lett, s hamarosan átvette a külpolitikai rovat szerkesztését. Politikai ambícióit követve 1905-ben visszaköltözött Bretagne-ba, ahol 1908-ban Locronanban lett tanácsnok, 1910-ben pedig nagy meglepetésre képviselői mandátumot szerzett Finistère megyében. A parlamentben hamarosan a politikai érvényesülés szempontjából ígéretesebbnek tűnő – az eléggé megtévesztő „haladó republikánusok” (*Républicains progressistes*) nevet

⁶ A Külügyminisztérium ezeket – propagandisztikus célokból – nyomtatásban is megjelentette. Lásd *The Hungarian Peace. Speeches of the Members of the British in House of Lords on the Trianon Peace Treaty*. Bp. 1922.; *The Hungarian Question in the British Parliament. Speeches and Answers thereto in the House of Lords and the House of Commons from 1919 to 1930*. Introd. Roland E. L. Vaughan Williams. London 1933.

viselő – mérsékelt republikánusokhoz csatlakozott, s meglehetősen aktív működést fejtett ki. Három bizottságnak is tagja lett – köztük a nagy presztízsű Külügyi Bizottságnak –, később jegyzőséget vállalt, és ügyesen megválogatott, népszerű témákban szólalt fel. A locronaniak méltányolták is tevékenységét, 1912-ben polgármesterükké választották és 1944-ig meg is tartották hivatalában.⁷

Az 1914-es országos választásokon Daniélou – meglepetésre – alulmaradt, s a következő évben e csalódás, valamint két közeli rokonának hősi halála hatására közlegényként bevonult a hadseregbe, de 1916-ban egy balesetet követően végleg leszerelték. Ekkor váratlanul kormányzati megbízatást kapott: Aristide Briand kormányfő a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetésével bízta meg, ami egyben azt is jelentette, hogy Daniélou a francia háborús bel- és külpropaganda egyik fontos tényezője lett. Később a békekonferencia előkészítésében is részt vett, s mindezek az általa nagyon is vágyott külügyi karrier lehetőségét villantották fel előtte.⁸

Daniélou 1919-ben megint képviselői mandátumot szerzett – ezt 1936-ig meg is őrizte –, s ezúttal már a baloldali republikánusok (*Républicains de gauche*) csoportjához csatlakozott. A jobbközép felé való újabb elmozdulás logikus lépés volt, hiszen így Daniélou belpolitikailag is közelebb került legfőbb támogatójához, Briand-hoz, aki szakmailag és emberileg is nagyra becsülte őt. Daniélou természetesen ismét bekerült a Külügyi Bizottságba, 1920-ban pedig több alkalommal is felszólalt a plénum előtt fontos külpolitikai kérdésekben. Nagy feltűnést keltett a külügyi költségvetés vezérszónokaként 1920. június 21-én elmondott beszéde, amelyben a külpolitika és a kultúrpropaganda összekapcsolásának koncepcióját fejtette ki. Távlati célja egy propagandaminisztérium felállítása volt, amelynek fő feladatául Franciaország nemzetközi imázsának javítását, távlatilag pedig újabb szövetségesek és szimpatizánsok megnyerését szabta. Addig is javasolta, hogy a francia külképviseletek mellett állítsanak fel kulturális intézeteket (*Maisons de France*), a tengerjáró hajókon pedig létesítsenek múzeumi helyiséget, mozit és a francia találmányokat bemutató mintakiállítást, hogy azok a külföldi kikötőkben országismertető funkciót láthassanak el.⁹

Amikor tehát 1920 nyarán a francia parlamentben napirendre került a trianoni békeszerződés ratifikálása, Daniélou éppen „szem előtt volt” és alkalmasnak mutatkozott a törvényjavaslatról szóló képviselőházi jelentés elkészítésére.

⁷ Patrick Gourlay: Charles Daniélou (1878–1958). La brillante et atypique carrière d'un Finistérien sous la Troisième République. *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest* 103. (1996) 1. sz. 101–108.

⁸ Briand döntésének háttéréről Daniélou biográfusa sem közöl részleteket. Lásd Gourlay P.: Charles Daniélou. La brillante et atypique carrière i. m. 109.; Patrick Gourlay: Charles Daniélou (1878–1953). *Itinéraire politique d'un Finistérien*. Rennes 1996. (a munka online változata itt érhető el: <https://bit.ly/2Lhm2w6>, letöltés 2020. máj. 6.) IV. fej. 56–57. bek.

⁹ Gourlay, P.: Charles Daniélou. La brillante et atypique carrière i. m. 110–111.; *Uő*: Charles Daniélou. *Itinéraire politique* i. m. V. fej. 5–10. bek.

Felkérésében azonban nem csupán rátermettsége és ügyes politikai helyezkedése, hanem – amennyiben hinni lehet Daniélou memoárjának – egy személyes szívesség, illetve annak viszonzása is szerepet játszott. A történet szerint Daniélou korábban bizalmasan felfedte Louis Barthou, a Külügyi Bizottság elnöke előtt több bizalmas információ kiszivárogtatójának – bizottsági kollégájának – nevét, s a lekötözött Barthou hálából keresztülvitte Daniélou előadói megbízatását.¹⁰

Locronani vakációja idején mindenesetre Daniélou már hozzálátott Magyarország történetének s aktuális helyzetének tanulmányozásához. A külügyminisztériumtól kapott két ládányi iratnak azonban nem sok hasznát vette. Amint fölényeskedve írta memoárjában: „Elég volt átfutnom a jókora irathalmazt, hogy megbizonyosodjam róla, akkor veszem a leginkább a hasznát, ha befűtök vele a vidéki házam kandallójában.”¹¹

„Felkészítésében” később részt vett Praznovszky Iván diplomata is, aki 1920 első felében a magyar béke delegáció főtitkára volt, de a béke aláírása után is Párizsban maradt, és ő került előbb az ideiglenes magyar képviselet, majd 1921 októberében a magyar követség élére. Praznovszky rövid idő alatt meglehetősen széles és jól használható kapcsolatrendszert épített ki politikai, diplomáciai és sajtókörökben, és a francia–magyar közeledés egyik kulcsembere lett. 1920. szeptember 18-án az alábbi javaslatot tette Kánya Kálmánnak, a külügyminiszter állandó helyettesének:

„Magyarország szempontjából elsőrangú fontosságú lenne, hogy a magyar béke referense a francia képviselőházban céljainknak megnyerhető legyen. Egészen világos, hogy ezen kérdés tekintetében a legmesszebbmenő óvatosság és elővigyázat szükséges, mely körülmények szem előtt tartásával mégis megpróbáltam – anélkül, hogy bárkivel szemben is nevével neveztem volna a gyermeket – az illetőhöz hozzáférközni. Az akció úgy látom, jó mederbe terelődött, s mivel kilátásom van reá, hogy már a legközelebbi napokban összejöhessek az illetővel, szükségesnek láttam előre jelezni a dolgot, hogy a kellő lépéseket Budapesten is meg lehessen tenni. Ugyanis az illető képviselő egyes magyar–francia gazdasági vállalkozásokban lukratív díszállásokra való beválasztás által érdekeltté válna a magyar ügyben, és könnyebben volna kapható úgy ő, mint politikai barátai is, hogy esetleg lándzsát törjön a magyar ügy mellett, vagy legalábbis olyan kritika kíséretében nyújtsa be a magyar béke ratifikálásáról szóló törvényjavaslatot a francia képviselőházban, mely későbbi terveink szempontjából hasznos és előnyös lehetne. Én odairányítom a dolgot, hogy az illető Budapestre utazzék, kvázi a helyszínen

¹⁰ *Charles Daniélou*: Dans l'intimité de Marianne. Paris 1945. 239–242. Idézi: *Gourlay, P.*: Charles Daniélou. Itinéraire politique i. m. V. fejt. 17–18. bek.

¹¹ *Daniélou, C.*: Dans l'intimité de Marianne i. m. 260. Idézi: *Gourlay, P.*: Charles Daniélou. Itinéraire politique i. m. V. fejt. 19. bek.

tanulmányozandó a politikai viszonyokat és a béke eredményét, mely esetben egy-két közgazdasági kérdéssel foglalkozó úr is elkísérné. A többi azután már csak ügyesség dolga, és, azt hiszem, Budapesten játszva elintézhető, annál is inkább, mert a terrénum különben preparálva lesz.”¹²

Praznovszky szeptember 20-án találkozott először Daniélou-val, hogy megismeresse őt a magyar kormány álláspontjával, s rávegye, hogy Magyarország iránt barátságos szellemben készítse el jelentését. (A békeszerződés megbuktatásában persze nem lehetett reménykedni, de abban igen, hogy a francia parlament esetleg kedvezőbb hangot üt meg Magyarországgal szemben, ami egyfelől iránymutató lehet majd a francia külpolitika számára, másfelől arra ösztönözheti a győzteseket, hogy a békeszerződés végrehajtásában bizonyos nagyvonalúságot, jó szándékot tanúsítsanak.) Az első megbeszélést továbbiak is követték, melyek során Praznovszky javaslatokat tett a jelentés tartalmára és a magyarországi tanulmányútra vonatkozóan. A megbeszélésekről szeptember 27-én többek között az alábbiakat jelentette Csáky Imre gróf külügyminiszternek:¹³

„D[aniélou] egy pár szóval skiccírozta előttem *rapport*-ját [jelentését], mely nagyjából és egészéből már készen van, de változások még eszközölhetők rajta. Alapgondolata az, hogy kétféle magyar van: Attila (!) és Szent István. A háború alatt Attila karaktere érvényesült a magyaroknál, reméljük, hogy most Szent Istvánokra kerül a sor, kikben a franciák bíznak és akikkel a francia–magyar *rapprochement* [közeledés] végrehajtható. Az »Attila-rész«-ben természetesen kritikát gyakorol viselkedésünk felett, ami elengedhetetlen, mondá, már csak a szövetségesek etc. miatt is, azonban az egésznek a tónusa engesztelő és a *lettre d’envoi* [kísérőlevél] alapján áll, a *lettre d’envoi* elveinek végrehajtását kívánja, ami szerény véleményem szerint jelenleg amúgy is a maximum, amit elérhetünk.¹⁴ Különbösen úgy vettem ki, hogy *rapport*-ja

¹² Praznovszky Iván magánlevele Kánya Kálmánnak. Párizs, 1920. szept. 18. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 64 Külügyminisztérium, Politikai Osztály rezervált iratai (1918–1944). (a továbbiakban: K 64) 2. cs. 1920–41–sz. n. (27–30. p.) Közli: A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései. Vál., bev. tan., jegyz. Zeidler Miklós. Bp. 2012. 218–219.

¹³ Praznovszky Iván jelentése Csáky Imrénék. Párizs, 1920. szept. 27. MNL OL K 64 2. cs. 1920–41–sz. n. (48–49. p.) Közli: Praznovszky Iván emlékezései i. m. 220.

¹⁴ A békeszerződés végleges szövegéhez a békekonferencia többek között egy 1920. május 6-ai kezteségi kísérőlevelet is csatolt, amely átfogó magyarázatot adott arra, hogy miért nem fogadták el a magyar béke-delegáció javaslatait. A levél ugyanakkor kilátásba helyezte, hogy a majdani határkitűzés során tartandó helyszíni vizsgálatok alapján esetleg mód nyílhat a határvonal valamelyes kiigazítására. A levél szövegét a magyar kormány annyira fontosnak tartotta, hogy a trianoni békét becikkelyező törvény általános indokolásába is felvette „a békeszerződés hiteles magyarázatául”, ami viszont a győztes hatalmak tiltakozását váltotta ki. A levél hivatalos magyar fordítását lásd Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai I–XIII. Bp. 1920–1922. (a továbbiakban: NI 1920–1922.) VI. 329–334.

még Paléologue-ékkal egyetértésben állapítottatott meg,¹⁵ ha kidolgozását teljesen rá is bízták. Hangsúlyozni kívánom, hogy D[aniélou] nagyon hiú ember és szereti, ha ünneplik. Azt hiszem, ebben nem lesz hiba, amennyire a hazai viszonyokat ismerem.”

Praznovszky egyúttal felvetette, hogy érdemes volna Daniélou-t „egy vagy több francia–magyar vonatkozású közgazdasági vállalkozásba beválasztani, vagy őt másképpen érdekeltetni”. Ennek ugyanis nem csupán az lenne a hozadéka, hogy Daniélou „Magyarország ügyeit jobban a szívében viselné”, hanem rajta keresztül a francia belpolitika megkerülhetetlen személyisége, Aristide Briand és az ő bizalmi köre támogatását is el lehetne nyerni.¹⁶

Néhány nappal később Praznovszky egy újabb magánlevélben – talán az erkölcsi aggályok elhárítása szándékával – már egészen kendőzetlenül írt arról, hogy Franciaországban „korrupt világ van”, ahol a befolyásos politikai tényezők megnyerésére leginkább személyes és anyagi lekötözés ad módot. „Itt, ebben az országban *csakis így* lehet, tehát *így kell* dolgozni” – tette hozzá. Arról is beszámolt, hogy Daniélou október második felében utazik Budapestre, ahol a Praznovszky által összeállítandó programot fogja követni – „kivel beszéljen, mit nézzen meg etc.” –, miközben „kifelé (illetve nekem is, mert üzletről együtt sohasem beszélünk) úgy állítja be utazását, hogy a helyszínen tanulmányozza a békét”, s célja, hogy a „francia érdeket és az igazságot” szolgálja.¹⁷

A kedvező fejleményeket azonban beárnyékolta, hogy éppen ezekben a napokban fontos személyi változás történt a Quai d’Orsay-n: a francia–magyar közeledést támogató Paléologue hivatalát az erősen németellenes (és közvetve magyarellenes) beállítottságú Philippe Berthelot vette át. Praznovszky értesülései arról szóltak ugyan, hogy Berthelot „teljesen akceptálta” elődje politikáját, de az aggodalom nem volt alaptalan. Berthelot azonban egyelőre nem támasztott nehézségeket, sőt helyeselte Daniélou misszióját, csupán arra intette őt, hogy „ne hagyja magát agyonünnepeleléssel félrevezettetni”.¹⁸ Október folyamán Praznovszkyt már súlyosabb kétségek kezdték gyötörni, s erről két újabb magánlevélben és egy számjeltáviratban számolt be Csákyinak. Második levelében

¹⁵ Az 1920 tavaszán zajló francia–magyar titkos tárgyalások olyan – váratlan – közeledést indítottak el, amely hosszabb távon a gazdasági és külpolitikai együttműködés lehetőségével kecsegtetett. A tárgyalásokban vezető szerepet játszott Maurice Paléologue, a francia külügyminisztérium főtitkára, valamint Csáky Imre. Vö. 86. jegyz.

¹⁶ Praznovszky Iván jelentése Csáky Imrének. Párizs, 1920. szept. 27. MNL OL K 64 2. cs. 1920–41– sz. n. (48–49. p.) Közli: Praznovszky Iván emlékezései i. m. 220.

¹⁷ Praznovszky Iván magánlevele Csáky Imrének. Párizs, 1920. szept. 30. MNL OL K 64 2. cs. 1920–41– sz. n. (40–42. p.) Közli: Praznovszky Iván emlékezései i. m. 223–224. (Kiemelések az eredeti szövegben.)

¹⁸ Praznovszky Iván magánlevele Csáky Imrének. Párizs, 1920. szept. 30. MNL OL K 64 2. cs. 1920–41– sz. n. (43. p.) Közli: Praznovszky Iván emlékezései i. m. 224.

jelezte, hogy Daniélou – bár Magyarországgal kapcsolatos felfogása nem változott meg – „erősen Berthelot befolyása alá került”, „roppant fél és a legmesszebbmenő óvatossággal kívánja kezelni a dolgokat”.¹⁹

A korabeli iratokból nem tűnik ki pontosan, hogy külpolitikai vagy gazdaságpolitikai megfontolások okozták-e a változást. Praznovszky úgy érzékelte, hogy a Paléologue–Berthelot váltás nyomán a francia külpolitika elkötelezte magát a kisantant támogatása mellett, s immár Csehszlovákia és Lengyelország közeledését szorgalmazta. Praznovszky szerint nem volt kizárható, hogy a kisantant később afféle délkelet-európai konföderációvá alakul, amelyben esetleg Magyarország is megtalálhatja a helyét, de úgy látta, hogy a szövetség egyelőre Magyarország irredenta törekvései ellen irányul.²⁰ Ugyanakkor az is lehetséges, hogy inkább a magyarországi tőkebefektetésekre készülő francia érdekcsoportok közötti rivalizálás állt a háttérben. A Paléologue-gal megkezdett titkos tárgyalásokon ugyanis Armand de Rafélis de Saint-Sauveur gróf, a Schneider-Creusot cég embere vett részt, míg Berthelot a Louis Loucheur körül csoportosuló politikusok és nagyvállalkozók csoportjához tartozott.²¹

Mindenesetre Daniélou, mielőtt október 14-én Budapestre indult volna, további útmutatásokért felkereste Alexandre Millerand köztársasági elnököt, Georges Leygues kormányfőt, aki a francia szokásoknak megfelelően a külügyi tárcát is viselte, valamint Louis Barthou-t, a Képviselőház Külügyi Bizottságának elnökét is.²²

Charles Daniélou magyarországi tanulmányútja

Daniélou október 16-án délután érkezett Budapestre, és 12 teljes napot töltött Magyarországon, ahol alaposan tájékozódott a közállapotok, a politikai hangulat és a gazdasági viszonyok felől. Találkozott Horthy Miklós kormányzóval, Teleki Pál miniszterelnökkel, Csáky Imre külügyminiszterrel, Bethlen Istvánnal, az Országos Menekültügyi Tanács elnökével, Apponyi Alberttel, a békedelegáció

¹⁹ Praznovszky Iván szigorúan bizalmas számjeltávirata Csáky Imrének. Párizs, 1920. okt. 17. MNL OL K 64 2. cs. 1920–41–404. sz.; Praznovszky Iván magánlevelei Csáky Imrének. Párizs, 1920. okt. 11. és 19. MNL OL K 64 1. cs. 1920–11–513. és 540. sz. (431–433. és 439–441. p.) Az idézetek a második levélből származnak. Berthelot valóban ellenőrizni kívánta Daniélou tevékenységét, és arra kérte Maurice Fouchet budapesti főmegbízottat, hogy tudassa vele, kikkel lép kapcsolatba a képviselő Magyarországon. Lásd Philippe Berthelot távirata Maurice Fouchet-nak. Párizs, 1920. okt. 8. Ministère des Affaires Étrangères, Archives Diplomatiques (Paris – La Courneuve), Paix (1914–1920). (a továbbiakban: MAE AD A–Paix) Vol. 145, nr. A–1068–3. (53. p.)

²⁰ Praznovszky Iván számjeltávirata Csáky Imrének. Párizs, 1920. okt. 17. Közl.: Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary I–III. Eds. Francis Deák – Dezső Ujváry. Bp. 1939–1946. (a továbbiakban: PDRFRH) I. 725. számú dok. (696.) Az eredeti táviratot nem találtuk meg a külügyi iratok között.

²¹ Erről bővebben lásd a forrásközlésben Csáky István október 20-ai jelentését. Vö. 157. jegyz.

²² *Gourlay, P.*: Charles Daniélou. Itinéraire politique i. m. V. fejj. 20. bek.

volt elnökével, valamint államtitkárokkal, kormánypárti és ellenzéki képviselőkkel, gazdasági szakemberekkel, magyarbarát ruszin, szlovák és román vezető személyiségekkel. Megtekintette a Hernád utcai iskolában berendezett szükséglakásokat, beszélgetett a Nyugati pályaudvar vagonlakóival, felkeresett néhány csökkentett kapacitással működő gyárat, elutazott Esztergomba, Salgótarjánba és a Balatonhoz. Rendszeresen konzultált a budapesti francia képviselet munkatársaival, Maurice Fouchet főmegbízottal és helyettesével, Louis de Robiennel. Mindebben Csáky István gróf, a külügyminiszter unokatestvére volt a segítségére, aki állandó kísérfője, tolmácsa, beszélgetőpartnere és információforrása volt – s aki a külügyminiszter részére rendszeres jelentéseket készített Daniélou utazásairól és tárgyalásairól. (E jelentések olvashatóak a forrásközlésben.)

Csáky István a magyar diplomácia üdvöskéje volt, akit Teleki Pál „fedezett fel” s vitt be előbb 1919 nyarán Károlyi Gyula gróf szegedi ellenkormányába, majd szeptemberben a budapesti külügyminisztériumba. Csáky a párizsi béke-delegációba is bekerült, ahol Apponyi Albert gróf titkáraként működött, s később ő állította össze – már Budapesten – a delegáció naplóját is.²³ Ezután alacsony rangja (attasé) ellenére a Külügyminisztérium Politikai Osztályának helyettes vezetője lett, és különleges megbízatásokat is kapott.²⁴

Csáky, szokásához híven, igen hamar megalkotta kedvezőtlen véleményét Daniélou-ról – „igen önhitt ember, aki sokat tart a befolyásáról is”, „nem nagy látókörű ember”,²⁵ „ezt a missziót »*Sprungbrett*«-nek [ugródeszkának] akarja felhasználni”²⁶ –, de ettől függetlenül részletesen továbbította a francia bel- és külpolitikára vonatkozóan tőle nyert, gyakran igen értékes információkat a külügyminiszternek.

Október 17-én például azt jelentette, hogy Daniélou szerint a franciák támogatni fogják a kisantantot, s Magyarország akkor jár el helyesen, ha csatlakozik

²³ Erről bővebben lásd A magyar békeküldörség naplója. Neuilly–Versailles–Budapest. Vál., ford., bev. tan., jegyz. Zeidler Miklós. 2. javított kiadás. Bp. 2018.

²⁴ 1921 nyarán–őszén a Magyar–Csehszlovák Határmegállapító Bizottságban egy ideig Tánczos Gábor határbiztos helyettese volt. A nagyon tehetséges és ambiciózus fiatalemberre azonban gyors emelkedése miatt sokan féltékenyek voltak – önteltsége, fontoskodó és sértődékeny természete miatt pedig nem is igen kedvelték, de Teleki kedvenceként egy ideig érinthetetlennek számított. Lásd *Nemeskéri-Kiss Sándor*: Pipaszó. Derűs emlékek egy változatos életből. Bp. 1941. 284–285.; *Hory András*: Bukaresttől Varsóig. S. a. r., bev. Pritz Pál. Bp. 1987. 363–364.; *Barcza György*: Diplomataemlékeim, 1911–1945. Magyarországi volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból I–II. Jegyz., utószó. Bán D. András. Bibliográfiai utószó. John Lukacs. Összeáll., szerk. Antal László. Bp. 1994. I. 386–387., 400. Ám Teleki 1921 áprilisában lemondott a miniszterelnökségről, s néhány hónap múlva Csákyt diplomáciai szolgálatra vezényelték, külföldi állomáshelyein pedig már nem részesült megkülönböztetett elbánásban, és előmenetele is átmenetileg lelassult. Röviddel halála után szinte hagiografikus kötet jelent meg Csáky pályafutásáról. Lásd Gróf Csáky István élete és munkássága a magyar revízió szolgálatában. Összeáll. Matolay Géza. Bp. 1941.

²⁵ Lásd a forrásközlésben Csáky István október 16-ai jelentését.

²⁶ Lásd a forrásközlésben Csáky István október 17-ei jelentését.

ehhez a csoportosuláshoz, ami pontosan egybevágott Praznovszky értesüléseivel. Csáky ugyanakkor azt jósolta – helyesen –, hogy Daniélou elsősorban gazdasági téren lát lehetőségeket az enyhülésre, a magyar határok módosítására azonban nem lát sok esélyt.²⁷ Hamar észrevette azt is, hogy Daniélou hosszabb távon az első számú Magyarország-szakértő szerepében kíván majd fellépni, ami francia és magyar körökben is növeli az ázsíóját. Daniélou már ekkor kilátásba helyezte, hogy a parlament elé viszi az erdélyi nemzetiségek kérdését, igaz, nem a területi revízió, hanem a méltányos kisebbségvédelem biztosítása érdekében.²⁸ Ennek dacára Csáky fontosnak tartotta, hogy Daniélou legalább tudomást szerezzen a magyar területi igényekről. Erre többek között akkor adódott alkalom, amikor Fenyő Miksa, a Gyáriparosok Országos Szövetségének vezérigazgatója tartott előadást a magyar ipar megmentésének lehetőségeiről. Fenyő ekkor – írja Csáky – „utasításomra a keleti tótság és ruténség és a nyugati részek túlnyomóan magyar vidékeit jelölte meg”.²⁹ Daniélou már ekkor jelezte, hogy a békeszerződés szövegének megváltoztatására és Franciaország vétőjára nem lehet számítani: „ratifikálni fognak, bármit is találjon ő itten, azonban bizonyos tények leszögezése a parlamentben, különösen a jövőre, de jelen tárgyalásaink megkönnyítésére is nagyon hasznosak lehetnek.”³⁰ E kedvező reakciók alapján Csáky már Daniélou tanulmányútjának „félidejében” arról tájékoztatta Telekit, hogy „Daniélou meg van nyerve a magyar ügynek”, s „mivel Millerand-nal és Berthelot-val igen szoros viszonyban van és mivel erős külpolitikai ambíciói vannak, titokban mindent meg fog tenni a magyar kurzus pozitív megvalósítására”.³¹

Daniélou magyarországi tartózkodásának egyik legfontosabb mozzanata – legalábbis a későbbi fejlemények ismeretében – az október 24-ei salgótarjáni ki-rándulás volt. Daniélou és kísérete Bíró Pál, a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatója, valamint Chorin Ferenc, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója – a magyar nagyipar két óriásvállalatának vezetői – kalauzolásával megsejmelte a jó karban tartott működő üzemeket, amelyek azonban a bányák és gyártelepek nagy részének Csehszlovákiához csatolása miatt csak alacsony kapacitással működtek. Daniélou felvetette, hogy esetleg méltányos nemzetközi megállapodás révén lehetne gondoskodni a magyar vállalatok megfelelő üzemeltetéséről, Csáky azonban ezt – a prágai kormány ellenséges gesztusaira hivatkozva – lehetetlennek nevezte. Daniélou ekkor közölte, hogy „proponálni fogja a határnak az etnográfiai adatokkal megegyező megváltoztatását”, amire a végleges

²⁷ Uo.

²⁸ Lásd a forrásközlésben Csáky István október 18-ai jelentését.

²⁹ Lásd a forrásközlésben Csáky István október 19-ei jelentését.

³⁰ Uo.

³¹ Lásd a forrásközlésben Csáky István okt. 22-ei jelentését.

határmegállapítás keretében látott esélyt. „Ezzel csak azt akarom mondani – folytatta jelentését Csáky –, hogy ő maga mindent meg fog tenni, de látom, hogy maga sem biztos a sikerben.”³²

Ezután tervbe vették, hogy Fouchet október 27-én ebéden látja vendégül Daniélou-t és Ullmann Adolfot, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatóját, ahol az üzleti lehetőségeket is szóba fogják hozni. Csáky óvatosságra intette Ullmann-t, aki megígérte, hogy Daniélou előtt csak finom utalást tesz majd, kifejezve reményét, hogy „ő is, mint sok más honfitársa, nem fogja elmulasztani bizalmát az újraépülő Magyarország iránt azáltal tanúsítani, hogy valami »Geschäft«-ben [üzletben] részt vesz”.³³ (Források hiányában azonban nem lehet biztosra venni, hogy a találkozó valóban megtörtént-e.)

Daniélou magyarországi utazása összességében meglehetősen ígéretesnek tűnt, hiszen több olyan kérdésben, amely a magyar kormány számára is fontos volt, valós lehetőséget látott arra, hogy a békeszerződés szigorú rendelkezéseit a végrehajtás során enyhítsék. Ilyen volt:

1. az államhatárok végleges kitűzése, amelynek során a határmegállapító bizottságoknak módjuk volt kisebb módosításokat javasolniuk, illetve eszközölniük;
2. a háborús jóvátétel mértékének észszerű megszabása;
3. az elcsatolt területeken élő kisebbségek hatékony védelme;
4. a költséges – és belbiztonsági kockázatokat is rejtő – zsoldos hadsereg felállításának kényszere helyett legalább a legénységi állomány sorozás útján való rekrutálása.

Október 28-án este Daniélou még részt vett a tiszteletére rendezett vacsorán, másnap délelőtt pedig vonatra szállt és visszautazott Párizsba. Október 29-ei jelentésében Csáky mérleget vont a látogatásról. Megállapította, hogy Daniélou nem fog a trianoni béke ratifikálása ellen érvelni a Képviselőházban, de „le fogja szegezni azt a határt, mely etnográfiaileg megfelel és amely a mi megélhetésünkre és Közép-Európa békéjének a helyreállítására szükséges”. Csáky azt ajánlotta neki, hogy jelentésében a békeszerződés kísérőlevele alapján – de annál jóval határozottabb formában³⁴ – szögezze le, hogy a helyszíni határmegállapítás során lehetőség nyílik majd a magyar határok módosítására, s ennek az elvnek az elfogadásához kösse a béke ratifikálását. Ezzel – vélte Csáky – „a *commission de délimitation* [határmegállapító bizottság] nem mint olyan menne ki, hanem *commission de contrôle*

³² Lásd a forrásközlésben Csáky István okt. 24-ei jelentését. E területen később valóban sor került csekély határmódosításra – amiben Daniélou-nak is volt némi szerepe –, az elcsatolt nógrádi és gömöri területen fekvő magyar ipari és bányavállalatok üzemeltetéséről pedig több nemzetközi egyezmény is született az 1920-as évek első felében.

³³ Lásd a forrásközlésben Csáky István okt. 24-ei és 26-ai jelentését.

³⁴ Vö. 14. jegyz.

[ellenőrző bizottság], amely hivatva volna egy a francia parlamentben leszögezett álláspont helyességét megállapítani.” Az érintett államok és a győztes nagyhatalmak egy-egy képviselőjéből álló bizottságba kiküldendő francia határbiztos pedig utasítást kapna arra, hogy támogassa a határok Magyarország javára történő kigazítását. „Végeredményben azt hiszem, hogy a D.-féle misszióknak különösen a jövőre nézve sok haszna volt” – zárta következtetéseit Csáky István.³⁵

A Magyarországon szerzett értesülésekkel és az itt élvezett megbecsüléssel Daniélou is elégedett lehetett. Tanulmányútjának még 25 évvel később, a világháború után megjelent visszaemlékezésében is több oldalt szentelt. Említést tett a legbefolyásosabb magyar politikusokkal való találkozásairól, s utólag is rácsodálkozott, hogy a magyarok mennyire nagyra becsülik a francia kultúrát, s milyen jól ismerik az újabb francia irodalmat is – igaz, jobbára fordításban –, amelyből főként Anatole France-t és Émile Zolát méltányolják. Természetesen azt sem mulasztotta el közölni olvasóival, hogy Papp Antal munkácsi görögkatolikus püspök egy alkalommal letérdelt előtte s úgy kérte közbenjárását kárpátaljai hívei érdekében.³⁶

Fouchet budapesti francia főmegbízott szintén elégedetten számolt be Daniélou missziójáról. Közölte, hogy Daniélou széleskörűen informálódott Magyarország politikai és gazdasági helyzetéről, s ennek alapján hitelesen tudja majd tájékoztatni a Képviselőházat a ratifikációs vitában. Fouchet kiemelte azt is, hogy „magyarországi megjelenése már önmagában is nagyon jó benyomást keltett, és bebizonyította a magyaroknak és saját honfitársainknak, hogy a francia parlament az ügy alapos ismeretében kíván állást foglalni”.³⁷

A magyar sajtó két héten át sokat foglalkozott Daniélou tanulmányútjával – bár információi kissé felületesek, olykor egészen pontatlanok voltak –, s a Magyar Távirati Iroda hírszolgáltatása alapján később bőven idézett azokból a cikkekből és interjúkból, amelyeket Daniélou már Franciaországban adott a francia sajtónak.³⁸

³⁵ Lásd a forrásközlésben Csáky István okt. 29-ei jelentését.

³⁶ *Daniélou, C.*: Dans l'intimité de Marianne i. m. 260–264. Vö. A trianoni szerződés francia előadója Ruzsinszko problémájáról. Pesti Napló, 1939. április 9. 19.

³⁷ Maurice Fouchet jelentése Georges Leygues-nek. Bp., 1920. nov. 2. MAE AD A–Paix, vol. 147, nr. A–1068–3–260. (144–145. p.) Közli: Documents diplomatiques français sur l'histoire du Bassin des Carpates 1918–1932 I–V. Réd. Magda Ádám. Bp. 1993–2010. (a továbbiakban: DDFHBC.) III. 142. számú dok. (183–184.)

³⁸ 1920. november 2-án és 4-én magyarországi útjának tapasztalatairól és Franciaország kívánatos megbékítő szerepéről beszélt a hozzá közel álló L'Éclair című lapnak, illetve az Havas hírügynökségnek. November 7-én a magyar menekültek elkeserítő helyzetéről, reménybeli repatriálásáról, majd november 18-án a zsoldos hadsereg felállításának társadalmi veszélyességéről, december 2-án pedig a dunai államok közötti gazdasági kapcsolatok újjászervezésének és a „megértés politikájának” fontosságáról közölt cikket a L'Éclair-ben.

Daniélou előadói jelentése

Eközben Daniélou intenzíven dolgozott terjedelmes előadói jelentésén, majd november 19-én be is nyújtotta azt a Képviselőház Külügyi Bizottságának.³⁹ Mint látható, Daniélou igen rövid idő alatt állította össze imponáló terjedelmű, aprólékos statisztikai adatokat és a legtágabb nemzetközi és történelmi összefüggéseket felvonultató jelentését. Művének értékéből azonban sokat levon, hogy gondolatait és adatait a legkülönbözőbb, egymásnak gyakran ellentmondó, de egyenként is elfogult forrásokból merítette – és nyilvánvalóan eszébe sem jutott azok hitelességét ellenőrizni. A jelentés értékelésekor tehát nem az adatok pontosságára és az argumentumok megalapozottságára kell elsősorban odafigyelnünk, hanem arra a szándékra, amely magát a gondolatmenetet elindította, valamint azokra a célkitűzésekre, amelyeket a szöveg megfogalmazott.

Daniélou a magyarság nemzeti karakterének felvázolásával kezdte nagyívű eszmefuttatását. A magyarok részint Attilától, részint Szent Istvántól eredeztetett „kettős természetének” megrajzolásában Louis Léger, „a dunai nemzetekkel foglalkozó egyik legjobb francia történész” felújított kiadású, de rendkívül elnagyolt és elfogult művére⁴⁰ támaszkodott. Eszerint Attila öröksége a szlávok feletti uralom gyakorlása, míg Szent István hagyatéka a keleti barbárság nyugatra vezető útjának elzárása.⁴¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia elsődleges háborús felelősségét megállapító – felerészt megfontolandó, felerészt rabulisztikus – argumentumokat az „Egy német” álnéven publikáló Richard Grelling pacifista ügyvéd, a Német Béke Társaság alelnöke könyvéből kölcsönözte.⁴² Ehhez hozzátett még két, Tisza István ellen megfogalmazott, szintén Léger könyvéből átvett – egyszerre erőltetett, irreleváns és téves – vádpontot is, amivel Magyarország különös felelősségét kívánta alátámasztani.⁴³ Daniélou még azt is hozzátette, hogy

³⁹ A szöveget 1649. szám alatt csatolták a Képviselőház 1920. november 23-ai ülésének jegyzőkönyvéhez. A jelentés nyomtatott szövegét lásd MAE AD A–Paix, vol. 145, nr. A–1068–3–sz. n. (113–147. p.); The National Archives (London–Kew), Records of the Foreign Office, General Correspondence after 1906, Political. (a továbbiakban: TNA FO 371.) Vol. 6128, nr. C16479/1862/21. (186–218. p.) A jelentést Daniélou 1923 októberében hosszú előszóval ellátva könyv alakban is kiadta. Lásd *Charles Daniélou: Le traité de Trianon*. Paris 1923. A továbbiakban ennek oldalszámaira hivatkozom.

⁴⁰ *Louis Léger: Histoire de l’Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu’en 1918*. Paris 1920. Léger valójában szlavista irodalmár volt – egyben a szláv népek elkötelezettje –, aki könyvének e kiadásában diadalmas tort ült a Monarchia romjai fölött, s bár a 19. századra jellemző regényes stílusa igen kellemes olvasmánná teszi művét, adatai és állításai fölöttébb megbízhatatlanok.

⁴¹ *Daniélou, C.: Le traité de Trianon* i. m. 35–37.

⁴² *Un Allemand [Richard Grelling]: J’accuse*. Paris 1915. 123–124. Idézi: *Daniélou, C.: Le traité de Trianon* i. m. 40–41.

⁴³ Léger – és nyomában Daniélou – szerint Tisza „Kálmán” már 1897-ben felvázolta a Mitteleuropatervet, 1911-ben tett balkáni utazása pedig Dalmácia és Bosznia-Hercegovina Magyarországhoz csatlósításának előkészítését szolgálta. *Léger, L.: Histoire de l’Autriche-Hongrie* i. m. 638–639.; *Daniélou, C.:*

Magyarország „hagyományai ellenére maga is részt vett a békés nyugati népek elleni agresszióban” – holott 1914 nyarán éppenséggel Franciaország és Nagy-Britannia üzent hadat a Monarchiának.⁴⁴ (Ezt neki, aki oly büszke volt az általa összeállított első világháborús szöveggyűjteményére, igazán tudnia kellett.)

Magyarország felosztását indokoltnak tartotta, a trianoni békeszerződést pedig összességében helyes döntésnek nevezte, ezért a ratifikációt is támogatta. Több ponton azonban kifogásolta az általa túlságosan szigorúnak vélt rendelkezéseket, s azt is fontosnak tartotta, hogy felhívja a figyelmet a magyarok érényeire és szinte kilátástalan helyzetére, amelyek miatt feltétlenül támogatást érdemelnek. Daniélou a magyarok javára írta a proletárdiktatúra megdöntését, valamint azt, hogy készek lettek volna teljes haderejükkel a bolsevizmus ellen küzdő lengyelek segítségére sietni.⁴⁵

A békeszerződés területi rendelkezéseire rátérve kijelentette: „Csak a jövő a megmondhatója, hogy helyes volt-e oly önkényesen alkalmazni a nemzetiségi elvet, ahogyan azt a szövetséges megbízottak tették.”⁴⁶ A nagyhatalmi döntés „többszáz ezer” magyart önkényesen választott el hazájától,⁴⁷ holott a határok mentén élő elcsatolt magyar kisebbségek száma méltányosabb döntéssel csökkenthető lett volna.⁴⁸ A megnagyobbodott Románia közepén enklávében élő székelyek számára „bizonyos fokú autonómia” bevezetését sürgette,⁴⁹ a hazatérni vágyó menekültek repatriálása ügyében pedig a nagyhatalmak közbenjárását és az utódállamok nagyvonalúságát kérte.⁵⁰

Daniélou felvetette a korlátozott területi revízió lehetőségét is, amikor úgy fogalmazott, hogy a békekonzferencia a kísérőlevélben „teljes felhatalmazást adott a határmegállapító bizottságoknak arra, hogy – már az európai béke védelmében is – határkiigazítást eszközöljenek ott, ahol az etnikai és a gazdasági helyzet ezt megköveteli”. Azt azonban nem tartotta valószínűnek, hogy e módosítások nagy kiterjedésűek lehetnek.⁵¹

Jelentésében hosszan tárgyalta a zsoldos hadsereg alkalmazásának hátrányait: a kirívóan magas költségeket s annak a veszélyét, hogy a hivatásos legénységi

---

Le traité de Trianon i. m. 42. Az első állítás nyilvánvaló tévedés, a második pedig a háborús felelősség szempontjából érdektelen, hiszen a nevezett két terület – ahol Magyarország valóban erős gazdasági befolyás megszerzésére törekedett – ekkor már a Monarchia részét képezte. Lásd *Demeter Gábor*: A modernizációtól az expanziós törekvésekig, a liberalizmustól a turanizmusig. A balkáni behatolás gazdasági és ideológiai alapjai. Sofia–Bp. 2018., különösen: 80–85., 91–97., 139.

⁴⁴ Daniélou, C.: Le traité de Trianon i. m. 50.

⁴⁵ Uo. 50–51.

⁴⁶ Uo. 30.

⁴⁷ Uo. 56–59.

⁴⁸ Uo. 61–63.

⁴⁹ Uo. 60–61.

⁵⁰ Uo. 60.

⁵¹ Uo. 63., 69., 160–161.

állomány főként az alacsonyabb, kevésbé művelt, a szélsőséges demagógia hatásának – s végeredményben a bolsevizmusnak – kitett társadalmi rétegekből verbuválódik majd. Ezért helytelenítette, hogy Magyarországot ilyen hadsereg felállítására kötelezzék, s nem engedélyezik számára a férfi lakosság rendszeres sorozását.⁵²

A jelentés legnagyobb részét azonban Magyarország gazdasági helyzetének taglalása tette ki. Daniélou megállapította, hogy a nemzetgazdaság valamennyi ága – de különösen az ipar – óriási veszteségeket szenvedett, s nem csupán azt vonta kétségbe, hogy Magyarország meg tud-e majd felelni a békeszerződésben reá rótt anyagi kötelezettségeknek, hanem azt is, hogy adott helyzetében egyáltalán életképes lesz-e.⁵³ Külön is kitért az új államhatár által kettévágott észak-magyarországi iparvidék gyárainak nehéz helyzetére, s a magyar érvekre támaszkodva megállapította, hogy a Gömör vármegyei bányák és vasérctelepek visszacsatolása nagy jelentőségű lenne a magyar ipar és az egész nemzetgazdaság számára, miközben Csehszlovákiának ezek nem különösebben fontosak.⁵⁴

Daniélou végül így összegezte álláspontját: „Meg kell állapítani azt a tényt, hogy Magyarország a legszűkebb etnikai határai közé szorult vissza, s hogy iparvidékeitől megfosztva képtelen lesz a túlélésre, ha nem kap külső támogatást.” Mivel azonban a békeszerződés rendelkezéseit nem lehet megváltoztatni, azt kell megvizsgálni, hogyan tudná Franciaország Közép-Európában biztosítani a tartós békét, és megakadályozni Magyarország bolsevizálódását. A megoldás a Duna-medence országainak gazdasági (és politikai) együttműködésében rejlik, s öröndetes, hogy a francia kormány már korábban felismerte, hogy fontos szerepet játszhat e népek megbékítésében és a gazdasági segítségnyújtásban.⁵⁵ Egyszersmind ünnepélyesen felhívta a prágai, a bukaresti és a belgrádi kormányt is, hogy „mutassák a lehető legnagyobb engedékenységet ama kérdések rendezése során, amelyekről nem csupán országaik nyugalma, hanem a Balkán békéje is függ, amely oly hosszú időn át állandó aggodalmat okozott Európa számára”.⁵⁶

Mint látható, a jelentés – bár bizonyos pontokon bírálta a szerződés gazdasági és területi intézkedéseit – egyáltalán nem ütött meg olyan radikális hangot, mint azt Daniélou Budapesten tett kijelentéseiből gondolni lehetett volna.⁵⁷ A magyar kormányzati körök és a magyar lapok nem is voltak maradéktalanul elégedettek Daniélou jelentésével, de könnyen belátható volt, hogy nemigen lehetett többre számítani. A hazai közvélemény az év végére napirendre is tért a fejlemények fölött.

⁵² Uo. 73–77.

⁵³ Uo. 113–114.

⁵⁴ Uo. 125–129., 160–162.

⁵⁵ Uo. 150–151.

⁵⁶ Uo. 165.

⁵⁷ Praznovszky jelentése Csákynek. Párizs, 1920. nov. 21. Közli: PDRFRHI. 817. számú dok. (779–780.)

A trianoni béke francia ratifikálása

Eközben Párizsban a Külügyi Bizottság december 3-án egyhangúlag elfogadta a jelentést, amely így a Képviselőház elé került – a példányokat december 11-én osztottak szét a honatyák között. A jelentés tárgyalása azonban előbb az év végi ünnepek, majd az 1921. eleji kormányválság miatt egyre csak halasztódott, ezt követően pedig Daniélou küszöbön álló – végül füstbe ment – kormányzati kinevezése⁵⁸ szolt közbe, s ezen összeférhetetlenség miatt le is váltották őt az előadói posztról. Daniélou előterjesztését ily módon csak szűk kör – a Külügyi Bizottság 42 tagja és talán néhány érdeklődő honatyja és diplomata – ismerhette meg. Az új előadó, Charles Guernier, a Külügyi Bizottság másik alelnöke 1921 tavaszán új jelentést készített.

A párizsi magyar képviselő természetesen azonnal „célba vette” Guernier-t. Praznovszkyn kívül Gesztesi Gyula sajtóelőadó és az éppen Párizsban tartózkodó Teleki Pál is ellátta őt információkkal és ötletekkel, ennek azonban kevés fogantaja volt. Guernier nem sok megértést mutatott a magyar álláspont iránt, ami jelentéséből is tükröződött. Ennek első változatát április közepén nyújtotta be a Külügyi Bizottságnak, ezt azonban meg sem vitatták, hanem kiegészítését kérték az előadótól – különösen az európai békét „fenyegető” Habsburg restauráció elleni intézkedésekre, valamint a trianoni békeszerződés területi rendelkezéseinek pontos végrehajtására vonatkozólag. Időközben ugyanis IV. Károly 1921. márciusi trónfoglalási kísérlete új aggodalmakat keltett Franciaországban és az általa támogatott Duna-medencei országokban, Magyarország pedig még mindig nem adta át Ausztriának a neki ítélt burgenlandi területet. Emiatt 1921 tavaszán-nyarán észrevehetően romlott Magyarország megítélése a szomszéd államokban és Franciaországban is: két újabb szövetségi szerződés aláírásával és Románia bekapcsolódásával megerősödött a kisantant szervezete, a francia külpolitika pedig nagyobb bizalmatlansággal szemlélte a magyar kormány diplomáciai próbálkozásait.

Mindez Guernier második jelentésére is hatással volt. A kiegészített szöveg május 24-én került a Külügyi Bizottság elé, s váratlanul szigorú hangjával csalódást okozott a magyar közvéleményben és kormányzati körökben is. Guernier ugyanis leszögezte, hogy Franciaország nem hajlandó eltérni külpolitikai irányvonalától, amelynek lényege az európai béke fenntartása és a szövetségeseinek lojális támogatása. Márpedig a Habsburg-ház restaurációja a világbékét fenyegeti, s ezért Magyarországot is bizonyos felelősség terheli. Guernier megállapította, hogy a békekonferencia alapos megfontolás után, körültekintően döntött a magyar határokról, s azok a várakozások, amelyek szerint a Millerand-féle kísérőlevél alapján nagyobb határkorrekciókat lehet majd végrehajtani, csupán „csalóka

⁵⁸ Lásd 108. jegyz.

remények”. Jelezte ugyanakkor – s ebben már tetten érhető volt az *Anschluss*tól való francia félelem –, hogy a győztes hatalmak nem emelnének kifogást az osztrák–magyar határ módosítása ellen, amennyiben az a két érintett fél békés megállapodásán nyugszik. A gazdasági nehézségeket csak futólag említette, Franciaország támogatását és a szomszéd államok megértő hozzáállását nem tartotta fontosnak hangsúlyozni, a békeszerződés kíméletes végrehajtásáról pedig szót sem ejtett.⁵⁹ A magyar diplomaták mindebben egyöntetűen a Quai d’Orsay – elsősorban Berthelot – beavatkozását látták, s ebben nem is tévedtek.⁶⁰

Guernier jelentése csakugyan látványos visszalépés volt Daniélou beszámoló-jához képest, és – mint azt az éppen Franciaországban tartózkodó Teleki Pál írta – „erősen megütötte a kedvezőtlen hangot”.⁶¹ Anatole de Monzie szenátor újságcikkben bírálta az új jelentést, megállapítván, hogy ha Daniélou „vigasztalt”, akkor Guernier „leckéztetett”.⁶² Bethlen István miniszterelnök egy interjúbán még azzal igyekezett nyugtatni az újságolvasókat, hogy „*Guernier úr előadói jelentése még nem jelenti a francia kormány, vagy a francia kamara állásfoglalását*, s legalább is annyi benne a magánvélemény, mint a hivatalos megnyilatkozás”.⁶³ A jelentést azonban a Külügyi Bizottság egyhangúlag elfogadta és a plénum elé terjesztette.

A Képviselőházban június 7-én két részletben zajlott le a ratifikációs vita.⁶⁴ A Guernier-féle jelentéshez képest a felszólalók némelyike valamivel engedékenyebb hangot ütött meg – még maga az előadó is –, de magyar szempontból kedvező beszédek csak Daniélou és Joseph Paul-Boncour szocialista képviselő részéről hangoztak el. Mindketten megértően szóltak a háború alatt és a háború után működött magyar kormányok nehéz helyzetéről, s az általános megbékélést hirdetve a Magyarországgal való együttműködésnek és az új békerendszerbe való mielőbbi integrálódásának fontosságát emelték ki. A képviselők végül

⁵⁹ A pótlejtés szövegét 2603. sz. alatt csatolták a Képviselőház 1921. április 29-ei ülésének jegyzőkönyvéhez. Lásd TNA FO 371, vol. 6128, nr. C16479/1862/21. (182–185. p.) A Magyar Távirati Iroda által készített összefoglalót több napilap is teljes terjedelmében közölte. Lásd pl. A magyar békeszerződés előadói jelentése a francia kamarában. *Az Est*, 1921. május 26. 1.

⁶⁰ Gesztesi Gyula sajtójelentése. Párizs, 1921. jún. 10. MNL OL K 66 Külügyminisztérium, Sajtó- és kulturális osztály iratai (1918–1944) (a továbbiakban: K 66.) 8. cs. 1921–I–5–Párizs–sz. n. (60–66., 72. p.); Teleki Pál jelentése Bánffy Miklós gróf külügyminiszternek. Bp., 1921. jún. 12. MNL OL K 58 Külügyminisztérium, Miniszter kabinetjének iratai (1918–1944) (a továbbiakban: K 58) 38. cs. 1921–266. sz. (1247. p.)

⁶¹ Teleki Pál jelentése Bánffy Miklósnak. Bp., 1921. jún. 14. MNL OL K 58 38. cs. 1921–266. sz. (1259. p.)

⁶² A cikket az MTI jóvoltából a magyarországi napilapok is kivonatolták. Lásd pl. Közép-Európa felvagdósása ellenkezik az etnikai és gazdasági igazságokkal. *Magyarország*, 1921. június 9. 1.

⁶³ A miniszterelnök Guernier jelentéséről. *Budapesti Hírlap*, 1921. május 26. 1.

⁶⁴ *Journal Officiel de la République Française* (Débats parlementaires: Chambre des Députés), 1921. június 8. 2569–2581. és 2582–2593. A vita lefolyásáról június 8–9-én a magyar lapok is bőszes tudósításokat közöltek.

478 szavazattal 74 ellenében elfogadták a törvényjavaslatot, amely így már csak a Szenátus megerősítésére várt.⁶⁵

A második kamarában hasonló volt a ratifikációs eljárás rendje. Az előadót már 1920 őszén kiszemelték, s Praznovszky Iván őt is igyekezett megkönyékezni. Ez azonban nem járt sikerrel, mert – ahogyan Praznovszky kissé frivol modorban írta október 19-ei jelentésében – „pechem volt, amennyiben az illető szenátort aznap, midőn össze kellett volna vele jönnöm, megütötte a guta és meghalt. Remélem, hogy nem a tőlem való félelem okozta halálát. A szenátusban tehát mindent előlről kell kezdenem.”⁶⁶

A szenátus ezután a már említett Anatole de Monzie-t kérte fel előadónak, aki később magyarbarátságáról lett nevezetes. Az ő „megpuhítását” nem Praznovszky végezte – távirataiban és jelentéseiben nem is találkozunk de Monzie névvel –, hanem Varannai Aurél, *Az Újság* című lap párizsi tudósítója, akit a szenátor titkárként vett maga mellé, hogy összegyűjtse és lefordítsa számára a magyar vonatkozású anyagokat.⁶⁷ De Monzie egyébként egy magyar vonatkozású ügyvédi megbízás ügyében október 28-án szintén Budapestre érkezett s a lehetőséget kihasználva megbeszélést folytatott a még éppen Budapesten tartózkodó Daniélou-val, a következő napokban pedig néhány politikai jellegű találkozáson is részt vett, többek között Horthyval és Telekivel is tárgyalt.⁶⁸ A trianoni békéről egészen lesújtó véleménye volt, s kijelentette, hogy „a trianoni szerződés elvetését fogja a szenátusban javasolni”.⁶⁹ A szenátor november elejétől többször is beszámolt magyarországi tapasztalatairól a lapokban, főleg a Praznovszkyval ekkor már jó kapcsolatokat ápoló *L'Éclair* és *L'Oeuvre* hasábjain. Jelentését azonban már nem tudta elkészíteni mert leváltották posztjáról – talán éppen a békeszerződést radikálisan bíráló megnyilvánulásai miatt –, s helyébe december közepén a külpolitikai ügyekben meglehetősen aktív Georges Reynald-t állították, aki korábban a bolgár békeszerződés ratifikálásának előadója volt.

⁶⁵ Journal Officiel de la République Française (Débats parlementaires: Chambre des Députés), 1921. június 8. 2593. A külügyminisztérium felhivatalos lapja szerint a szavazatarány 464:77 volt. Lásd Le traité de Trianon avec la Hongrie. Le Temps, 1921. június 9. 3–4.

⁶⁶ Praznovszky Iván jelentése Csáky Imrének. Párizs, 1920. okt. 19. MNL OL K 64 1. cs. 1920–11–540. sz. (441. p.) Feltehetőleg Jean Codet-ről (1852–1920) van szó. A korabeli napilapok szerint ő volt az egyetlen szenátor, aki a jelentést megelőző hetekben hunyt el (október 10-én).

⁶⁷ „... én nem hamisítom meg a történelmet”. Varannai Auréllal beszélget Vezér Erzsébet. Mozgó Világ 15. (1989) 11. sz. 31.

⁶⁸ Wilfrid Athelstan-Johnson budapesti brit ügyvezető főmegbízott jelentése Lord Curzon külügyminiszternek. Bp., 1920. okt. 30. The National Archives (London–Kew), Records of the Foreign Office, General Correspondence after 1906, Political (a továbbiakban: TNA FO 371.) Vol. 4857, nr. C10729/141/21. (136. p.)

⁶⁹ Csáky Miklós jelentése a Daniélou-féle misszióról. Bp., 1920. okt. 29. MNL OL K 64 1. cs. 1920–11–sz. n. (483. p.)

Reynald jelentése, amelyet 1921. július 8-án osztottak szét a szenátorok között, szintén csalódást okozott a magyar külügyminisztériumnak. Reynald szerint a békekonferencia jogosan állapította meg, hogy Magyarországot, amely egész haderejével részt vett a harcokban, teljes felelősség terheli a háborúért, az új határok megvonása pedig minden releváns szempont figyelembevételével, körültekintően történt. Ugyanakkor elismerte, hogy Magyarország kivételesen súlyos gazdasági helyzetben van, ezért jóvátételi kötelezettségeit nem a háborús felelősségének mértékéhez, hanem fizetési képességeihez mérten kell majd megszabni. A július 11-én tartott ratifikációs vitában Guernier a trianoni békeszerződés pontos végrehajtására helyezte a hangsúlyt, de beszéde végén a térség országai közötti gazdasági együttműködés fontosságát és Franciaország segítőkészségét is megemlítette.⁷⁰ A további felszólalók és közbeszólók többsége kritikával illette a békeszerződést, de Monzie – a leváltott előadó – kimondottan érzelmes beszédben „búcsúztatata” a történelmi Magyarországot, külön kiemelve Nyugat-Magyarország elcsatolásának „abszurditását” és a későbbi határmódosítások lehetőségét.⁷¹ Aristide Briand miniszterelnök csak a háborús győzelem tényét, a szövetségesek iránti kötelező lojalitást és a kialakult helyzet tudomásulvételét hozta fel a ratifikáció mellett – mintha csakugyan attól tartott volna, hogy a Szenátus megbuktatja a törvényjavaslatot. Végül megígérte, hogy amennyiben Magyarország megbékél a helyzetével és nem követ el „őrültséget”, számíthat Franciaország támogatására.⁷² Éjfél után néhány perccel a szenátorok „kézfeltartással” elfogadták a ratifikációt,⁷³ s ezzel elhárult az utolsó akadály is a trianoni békeszerződés életbe lépése elől. 1921. július 26-án, a ratifikációs okmányok kicserélésével Magyarország számára hivatalosan is véget ért a világháború.

Míndez azt jelentette, hogy csak annyit sikerült elérni, hogy a ratifikációs vita során mindkét házban elhangzottak a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos kritikák, a felszólalók többsége békülékeny hangot ütött meg és a béke méltányos végrehajtásáért emelt szót. A Quai d'Orsay azonban fokozatosan távolodott az 1920 elején megindult francia–magyar titkos tárgyalások szellemétől. Ennek egyik fontos állomása volt a tárgyalásokat kezdeményező Paléologue menesztése és Berthelot kinevezése a külügyminisztérium főtitikári posztjára 1920. szeptember végén, valamint annak a terjedelmes cikknek a megjelenése – két héttel korábban –, amely a tekintélyes

⁷⁰ Journal Officiel de la République Française (Débats parlementaires: Sénat), 1921. július 12. 1692–1696.

⁷¹ Uo. 1696–1700.

⁷² Uo. 1703–1705.

⁷³ A szavazatarányt sem a hivatalos közlöny, sem külügyi félhivatalos lap nem közölte. Lásd Journal Officiel de la République Française (Débats parlementaires: Sénat), 1921. július 12. 1705.; Le traité de Trianon. Le Temps, 1921. július 13. 3.

La Revue des Deux Mondes hasábjain támadta a francia–magyar közeledést. A cikk szerzője, Raymond Poincaré leendő miniszterelnök volt, aki a háborús szövetségi politika elárulását látta a titkos tárgyalásokban, s követelte, hogy a kormány ne flörtöljön a magyarokkal, hanem térjen vissza a román, a csehszlovák és a jugoszláv kormány támogatásához.⁷⁴ A Quai d’Orsay érezhetően nem kívánt konfliktusba kerülni világháborús partnereivel, s elég hamar megbarátkozott a Magyarország nélkül megvalósuló közép-európai szövetségi rendszer és gazdasági blokk gondolatával, amelyben így Lengyelország mellett csupán a kisantant államai kaptak helyet.

Daniélou: a francia–magyar barátság „szószólója”?

Ami Daniélou további pályáját illeti, neki végül sikerült kormányzati karriert befitnia. 1921. április 19-én kinevezést kapott a Külügyminisztériumban kifejezetten az ő kedvéért felállított propaganda főbiztosság élére, amelyet 1922 januárjáig, a Briand-kormány lemondásáig vezetett. Ezt követően visszatért a parlamenti munkához és Briand hatására tovább folytatta lassú balra tolódását: 1924-ben már a centrista *Gauche radicale* (radikális baloldal – társadalmi kérdésekben konzervatív, politikai kérdésekben baloldali) képviselőcsoportban politizált, amelynek 1928-ban a vezére is lett. Közben 1925 áprilisában közmunkaügyi államtitkárrá nevezték ki, 1926 márciusa és júliusa között pedig Briand keze alatt ő lett a miniszterelnökség és a külügyminisztérium államtitkára, ami kétségkívül pályája csúcsát jelentette. Később miniszteri posztokat is betöltött – 1930–1931-ben előbb 9, majd 41 napig a kereskedelmi flotta minisztere volt, azután 1932 decemberétől 1933 októberéig az egészségügyi minisztériumot vezette –, de presztízs tekintetében ezek a megbízatások már kevesebbet jelentettek.⁷⁵ 1936-ban Daniélou elveszítette képviselői mandátumát, de mint a volt képviselők testületének megválasztott elnöke továbbra is bejáratos volt a Kamarába. Így mindenestre több ideje jutott polgármesteri feladatainak ellátására, amit egészen 1944-ig folytatott.

Magyarországgal való kapcsolataiban azonban, amelyek politikai és üzleti téren is ígéretesen indultak, hamar meglazultak. Ha a külügyi kormányzatnak az volt az elképzelése, hogy talán Daniélou lesz „Monsieur Hongrie” – vagyis az első számú Magyarország-szakértő, egyszersmind Magyarország bennfentes szószólója és reprezentánsa Franciaországban –, akkor csalatkoznia kellett. Pedig ez nem lett volna haszontalan, mert – mint láttuk – Daniélou a következő tíz évben néhány fontos kormányzati poszton is megfordult és nem elhanyagolható befolyással rendelkezett

⁷⁴ *Raymond Poincaré*: Chronique de la quinzaine. *La Revue des Deux Mondes* 90. (1920) 437–448. Vö. 185. jegyz.

⁷⁵ *Gowrlay P.*: Charles Daniélou. *La brillante et atypique carrière* i. m. 111–118.

a törvényhozásban is. Ám úgy tűnik, Teleki Pálnak lett igazza, aki már 1921 júniusában megjósolta, hogy Daniélou nem lesz képes megváltoztatni azt a tényt, hogy a magyar–francia kapcsolatoknak nincs nagy jövőjük. Párizsi tárgyalásaiból Teleki azt szúrta le, hogy Magyarország sem a mérsékelt Aristide Briand, sem a nacionalista Raymond Poincaré számára nem tud olyasmit kínálni, amiért ők feladnák a hagyományos francia külpolitikai irányvonalat. Utóbbi „elismeri – írta Bánffy Miklós külügyminiszternek írott jelentésében Teleki –, hogy nem egészen saját hibánkból keveredtünk a háborúba, s ezért a békeszerződés és szövetségeseik érdekein belül szívesen segítenek rajtunk, de ezeken túl vagy ezekkel ellentétben ne várjunk semmit, ezt erkölcsileg nem tehetik. Daniélou is ugyanezt mondta, ha vitt is bele egy erősebb szimpátia-momentumot, amire Magyarországon való szíves fogadtatására tekintettel kötelesnek látszott érezni magát, s mert szeret a »l’espoir de Hongrie« [Magyarország reménysége] formájában feltűnni s Guernier-vel szemben kedvező beállításként kerülni. Hiszem, hogy Daniélou-t még viszontlátjuk nálunk üzletekben, de tenni értünk a Quai d’Orsay-n nem fog semmit, először, mert végtelen félénk, másodszer, mert már mint »betolakodottat« erősen kikezdték a Quai d’Orsay-n.”⁷⁶

Csakugyan nincs nyoma annak, hogy Daniélou a későbbiekben magyarokkal „üzletelt” volna, esetleg bevásárolt volna valamely magyarországi gazdasági szervezet vagy vállalat vezetőségébe. Magyarország iránt tanúsított jóindulatáért azonban még 1921-ben megkapta a jutalmát, még ha erre kissé bonyolult megoldást találtak is az illetékesek. A Külügyminisztérium Praznovszky javaslatára úgy döntött, hogy a diszkréció megőrzése érdekében közvetett módon fejezi ki háláját Daniélou fáradozásaiért. Hosszas egyeztetések után, 1921 februárjában, a francia képviselőhöz közel álló napilap, az ekkor már magyarbarát cikkeket is közlő *L’Éclair* egyik munkatársa – Daniélou bizalmasa –, Mario Dulieni 150 vagon kukorica, 40 vagon árpagyöngy és 30 vagon hántolt borsó kivételére kapott formális kiviteli engedélyt, amelynek „jutalékát” néhány hónap múlva készpénzben kapta meg.⁷⁷

Úgy tűnik, Daniélou ezt követően visszavonult a magyar–francia kapcsolatok ápolásától. Neve a magyar napilapokban és a külügyi iratokban is – legalábbis a Politikai Osztály és a Párizsi Követség mutatókönyveiben – alig-alig bukkant fel. Egy kézzel írott feljegyzés⁷⁸ azonban arra utal, hogy 1923 elején mégis szerepe lehetett abban a bonyolult folyamatban, amelynek végén két magyarlakta települést

⁷⁶ Teleki Pál jelentése Bánffy Miklósnak. Bp., 1921. jún. 12. MNL OL K 58 38. cs. 1921–266. sz. (1243. p.)

⁷⁷ Daniélou megkörménykezéséről és megvesztegetéséről lásd Praznovszky Iván emlékezései i. m. 218–227.; Praznovszky Iván jelentése Csáky Imrénének. Párizs, 1920. okt. 19. MNL OL K 64 1. cs. 1920–11–540. sz. (439–441. p.); Végyes belső levelezés (1920. november – 1921. február). MNL OL K 58 38. cs. 1921–115. alapsz. (897–930. p.)

⁷⁸ Csáky István feljegyzése (D. n. [Párizs, 1923. jan. 31. (?)]). MNL OL K 478 A Határmegállapító Központi Iroda általános iratai, 6. cs. 1923–28–sz. n. (1458. p.)

visszacsatoltak az anyaországhoz. A Nemzetek Szövetsége Tanácsa 1923. január végén kezdte tárgyalni a Magyar–Csehszlovák Határmegállapító Bizottság 1922 őszén kelt beadványát, amely etnikai és gazdasági megfontolásból a Salgótarján környéki határszakaszon fekvő Somoskő és Somoskőújfalu Magyarországnak történő visszaadását javasolta. A Tanács párizsi ülésén René Viviani, Daniélou régi ismerőse elnökölt, s Daniélou maga kérte, hogy a magyar delegáció által készített rövid emlékeztetőt, amely a határmegállapító bizottság korábbi tárgyalásait ismertette, átadhassa kollégájának és beszéljen vele az ügy fontosságáról.

A Tanács 1923. április 23-án valóban Magyarországnak ítélte a két falu déli, lakott részét, míg az északon fekvő magaslatokat – a sátorosi állami trachitbányával és a magántulajdonban lévő, kitűnő minőségű bazaltot rejtő Macskalyuk-bányával – csehszlovák területen hagyta. A trachitbánya a csehszlovák állam tulajdonába ment át, a bazaltbánya azonban magyar kézben maradt és egy nemzetközi megállapodás révén többé-kevésbé zavartalanul működhetett – a munkások, a kitermelt kőzet, a gépek és a szállítóeszközök külön engedéllyel léphettek át a határt. Daniélou ezzel mintegy pontot tett annak a munkának a végére, amelyet még 1920-ban kezdett el, s amelynek egyik fő célkitűzése éppen a Salgótarján környéki határkiigazítás, valamint az ipari termelés újraindítása volt.

Függelék

Jelentések a Daniélou-misszióról

Az alábbiakban annak a tizenkét, kézzel írott jelentésnek a szövegét adjuk közre, amelyet Csáky István írt 1920. október 16–29. között Teleki Pál miniszterelnöknek a „Daniélou-féle misszióról”.

A jelentéseket teljes terjedelmükben közöljük, mivel úgy tűnik, hogy e forrás eddig elkerülte a történetírás figyelmét. Ahol a kissé rongált, a lapszéleken hiányos papíron a szöveg nem volt olvasható, ott a valószínű olvasatot szögletes zárójelben tüntettük fel. A szövegközlésben a mai helyesírási szabályokat követjük, de a kifejezés sajátosságait és az egyéni írásmódot – például a diplomaták levelezésére jellemző sok idegen kifejezést – megtartottuk. Csáky igen gyakran francia nyelven reprodukálta Fouchet-val és Daniélou-val folytatott beszélgetéseinek részleteit. A francia szöveget meghagytuk – a helyesírási hibákat korrigáltuk –, a magyar fordítást pedig szintén szögletes zárójelben helyeztük el. Dőlt betűvel emeltük ki az idegen kifejezéseket, valamint a szerző által is aláhúzott szövegrészeket. Aláhúzással különböztettük meg azokat a szavakat, amelyeket ismeretlen kéz – feltehetőleg Teleki – piros ceruzával húzott alá.

A szövegben említett személyek bemutatása, valamint a kevésbé ismert események magyarázata a lábjegyzetekben olvasható.

Valamennyi jelentést azonos lelőhelyen találjuk a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában.⁷⁹

1-ső jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 16.

Daniélou képviselő 7:30-kor minden incidens nélkül megérkezett. Ő *républicain-radical (gauche)* [radikális köztársaságpárti (baloldali)], amely pártnak Leygues⁸⁰ a feje. Régi képviselő, de 1914-ben nem választották meg újra, mert a 3 éves szolgálat mellett volt.⁸¹ Briand⁸² mint *chef de sa presse personnelle*-t [személyes sajtófőnökét]⁸³ vette maga mellé, és Pichon⁸⁴ is megtartotta. Igen önhitt ember, aki sokat tart a

⁷⁹ MNL OL K 64 1. dob. 1920–11–sz. n. (468–483. p.)

⁸⁰ Georges Leygues (1857–1933) francia politikus. Parlamenti képviselő, különböző posztokon több kormánynak is tagja, 1920. szeptember 24. – 1921. január 16. között miniszterelnök.

⁸¹ A francia parlament 1913-ban, nagy viták után, kettőről három évre emelte a kötelező katonai szolgálat idejét a háborús veszélyre való tekintettel.

⁸² Aristide Briand (1862–1932) francia politikus. Parlamenti képviselő (1902–1932), különböző posztokat tölt be több kormányban, 1909–1929 között hat alkalommal miniszterelnök, de 1920 őszén nem tagja a kormánynak.

⁸³ Briand valójában a külügyminisztérium sajtószolgálatának vezetőjévé nevezte ki Daniélout 1916-ban.

⁸⁴ Stéphen Pichon (1857–1933) francia diplomata. Georges Clemenceau bizalmasa, három alkalommal külügyminiszter (utoljára: 1917–1920), de 1920 őszén már nem tagja a kormánynak.

befolyásáról is. Fouchet-nak⁸⁵ mindjárt kijelentette, hogy *il est très bon d'avoir des amis parmi les députés* [nagyon jó, ha az embernek barátai vannak a képviselők között]. Nekem is azt mondta, *qu'il voulait garder tout[e] son indépendance de jugement* [meg akarja őrizni teljes vélemény szabadságát]. Üdvözlő szavaimat igen köszönte, és azt mondta, hogy azért jött, hogy személyesen gyűjtsön tapasztalatokat, mert mindenesetre a ratifikációs tárgyalás *sortira du cadre des débats ordinaires* [ki fog lépni a vita szokásos kereteiből]. Mindenesetre a Paléologue–St.-Sauveur-féle klikkhez⁸⁶ tartozik, *mais il se donne des airs[s]* [de fennhordja az orrát]. A külügyi bizottság tagja, de nem nagy látkörű ember. Azt kérdezte tőlem: *dites-moi pourquoi terrorisez-vous vos voisins?* [mondja, miért terrorizálják Önök a szomszédait?] Én neki azt válaszoltam, hogy erre nincs értelme, hogy feleljek, mert elfogultnak fog tartani, hanem a határon majd hasonlítsa össze a mi őrségünket a szomszédaiéinkkal [sic!], s ez majd neki többet fog mondani. Kijelentette, hogy nekünk okvetlen meg kell egyeznünk a szomszédainkkal, különösen Ausztriával, amely különben⁸⁷ Németországhoz fog csatlakozni.⁸⁸ Ez szerinte ránk nagy veszedelmeket rejtene. Én a már ezen kérdésben Praznovszkynak adott instrukciók⁸⁹ értelmében feleltem. Azután hangsúlyozta, hogy Franciaország gazdaságilag segítségünkre lesz, de *il faudra exécuter le traité de paix à la lettre* [az utolsó betűig be kell majd tartani a békeszerződést]. Csak ezen át juthatunk ismét be a világpolitikába. Sajnos Ausztriában nagy nyomort és élelmiszerhiányt vélt látni. Félek, hogy ebből Nyugat-Magyarország odacsatolásának a

⁸⁵ Maurice Fouchet (1873–1924) francia diplomata, 1920–1921-ben budapesti főbiztos.

⁸⁶ Georges-Maurice Paléologue (1859–1944) francia diplomata. 1920. január–szeptember között a külügyminisztérium főtitkára, a francia–magyar közeledés támogatója. Armand-Eugène-Guillaume-Étienne-Marie de Rafélis de Saint-Sauveur gróf (Párizs, 1879–1969) francia politikus. A Schneider et Compagnie francia nagyvállalat (lásd 96. jegyz.) képviselője. Mindketten részt vettek az 1920. március–május között folyó francia–magyar titkos tárgyalásokon, amelyek a két ország külpolitikai és gazdasági együttműködésének lehetőségeiről folytak. A tárgyalásokról bővebben lásd *Ormos Mária*: Francia–magyar tárgyalások 1920-ban. Századok 109. (1975) 904–949.; *Zeidler Miklós*: A francia–magyar titkos tárgyalások. Rubicon 25. (2014) 6. sz. 77–81.

⁸⁷ Értsd: ellenkező esetben.

⁸⁸ Bár az Anschlusst a német (80. cikkely) és az osztrák békeszerződés (88. cikkely) is a Nemzetek Szövetsége Tanácsa jóváhagyásához kötötte – s ezzel lényegében megtiltotta –, a győztes hatalmak mindvégig számoltak a két ország egyesülésének lehetőségével.

⁸⁹ Eszerint a magyar kormány reméli, hogy mindkét felet kielégítő megállapodásra jut majd Ausztriával Nyugat-Magyarország hovatartozása ügyében, de erre csak az ausztriai választások után kerülhet sor, mert a jelenlegi kormánnyal a tárgyalások nem vezetnének eredményre. Lásd Csáky Imre külügyminiszter számjelentésvirata Praznovszky Iván párizsi képviselő-vezetőnek. Bp., 1920. okt. 4. Közl: PDRFRH I. 693. számú dok. (667–668.)

szükségességére fog következtetni.⁹⁰ Ezt ellensúlyozandó, Fouchet és de Robiennel⁹¹ együtt igyekeztünk beláttatni vele, hogy Ausztria csatlakozása Németországhoz meg nem gátolható. Popescu megbokszolása⁹² igen rossz vért szült, úgy látszik az oláhok Párizsban jól kihasználták.⁹³ Azt mondtam neki, hogy sokat jobban fog érteni, ha a vagonlakókkal összehozom!⁹⁴ Erre azt válaszolta, hogy egyik fő célja éppen az, *d'étudier comment vous mettre en bons rapport[s] avec vos voisins* [tanulmányozni, miként teremtenek jó viszonyt a szomszédaikkal]. *Il faut vous entendre sur le terrain économique et on verra après. Pour le présent la question politique est réglée.* [Meg kell értetniük magukat gazdasági téren, a többit majd meglátják. A politikai kérdés egyelőre el van intézve.] Daniélou a propagandabizottságnak⁹⁵ is előadója volt. Eziránt

⁹⁰ Az osztrák békeküldöttség már a békekonferencián is „nemzeti, politikai és gazdasági kötelekekre” hivatkozva, különösen Bécs, Graz és az alsó-ausztriai iparvárosok élelmiszerellátásának biztosítása céljából formált jogot Burgenland területére, „Bécs konyhakertjére” – népszavazás útján. Az osztrák delegáció által 1919. június 16-án a békekonferenciának benyújtott memorandum szövegét német és francia nyelven közli: Bericht über die Tätigkeiten der deutschösterreichischen Friedensdelegation in St. Germain-en-Laye I. Wien 1919. 135–152., különösen: 138–139. Angol fordításban: The Treaty of St. Germain. A Documentary History of Its Territorial and Political Clauses. With a Survey of the Documents of the Supreme Council of the Paris Peace Conference. Ed. Nina Almond – Ralph Haswell Lutz. Stanford 1935. 281–297., különösen: 284. A békekonferencia július közepén úgy döntött, hogy a megjelölt terület mintegy 80%-át – a plebiszcitum mellőzésével – átadja Ausztriának.

⁹¹ Louis de Robien (1888–1958) francia diplomata. 1920–1926 között a budapesti francia főbiztoság, majd követség beosztottja.

⁹² Dumitru Popescu ezredet a román hadsereg küldte Budapestre, hogy végrehajtsa a Szövetséges Katonai Misszió rendelkezését a végleges román csapatkivonásról. Popescu 1920. június végén érkezett Budapestre, ahol három hónapot töltött. Szeptember 27-én hajnalban, éppen a hazautazása napján, két magyar tiszt a Hotel Ritzben lévő szobájában inzultálta őt, román mivolta miatt, s egyikük, Jánossy Sándor tartalékos főhadnagy – a vád szerint bokszerrel, a vádlott szerint ököllel – le is ütötte. Az eset óriási botrányt kavart, Sréter István tábornok honvédelmi miniszter azonnal egy tisztet küldött Popescu után, hogy még a vonaton tolmácsolja személyes bocsánatkérését az incidens miatt. Az elkövetőket perbe fogták, s november 3-án a budapesti hadosztálybíróság Jánossyt könnyű testi sértésért háromhónapos „foglárfoogságra” (laktanyai elzárásra) ítélte, melyből egy hónapot letöltöttek tekintett. A fennmaradó büntetés első és utolsó két hetét Jánossynak magánzárkában kellett letöltenie. Az enyhe ítélet antant körökben feltűnést keltett, annál is inkább, mivel az incidens másnapján Sréter István (1867–1942) honvédelmi miniszter még azt ígérte Jules Hamelin tábornoknak (1866–1958), a francia katonai misszió parancsnokának, hogy megpróbálja eltávolíttatni a tetteseket a hadseregből. Az esetről és a Perről az 1920. november 3–4-ei napilapok is beszámoltak. Vö. Athelstan-Johnson budapesti brit ügyvivő jelentései Lord Curzon külügyminiszternek, 1920. szept. 28. és nov. 5. TNA, FO 371, vol. 4859, nr. C7867/166/21. (10–12. p.) és uo. nr. C11301/166/21. (79–82. p.); A Szövetséges Katonai Misszió 1920. szept. 30-ai ülésének jegyzőkönyve. TNA, FO 371, vol. 4865, nr. C8428/400/21. (216–217. p.)

⁹³ Aznap rövid, tárgyilagos közlemény jelent meg a francia külügyminisztérium félhivatalos orgánáinak tekintett lapban a Popescu elleni támadásról. Lásd *Officier romain [sic!] en mission frappé à Budapest. Le Temps*, 1920. október 16. 1.

⁹⁴ Erről lásd az 1920. okt. 20-ai feljegyzést.

⁹⁵ Ilyen bizottságot nem ismerünk. Csáky talán arra utal, hogy 1916–1918 között Daniélou vezette a francia külügyminisztérium sajtószolgálatát, amely belföldi és külföldi propagandával is foglalkozott. A francia állami költségvetés képviselőházi vitájában pedig Daniélou 1920. június 21-én külön propagandaminisztérium felállítását javasolta, amelynek fő feladata Franciaország nemzetközi imázsának javítása, távlatilag pedig újabb szövetségesek és szimpatizánsok megnyerése volt, többek között világméretű intenzív sajtó- és kultúrpropaganda – például a francia külképviseltek mellett felállítandó kulturális intézetek – révén.

különösen érdeklődött (mennyire haladt a francia szimpátia, olvasnak és beszélnek-e franciául stb.). Azt mondja, hogy St.-Sauveurtól hallotta, hogy a kultuszminiszterünk⁹⁶ nagyon sokat tesz ebben az irányban. Jelezte továbbá, hogy M. Cheysson,⁹⁷ a békeszerződés pénzügyi részének az alkotója, kilépett az államszolgálatból és Schneiderékhez⁹⁸ lépett be és nemsokára Magyarországra fog jönni. Mindebből azt következtetem, hogy jelenleg egy nagy harc van a magyar kurzus⁹⁹ hívei és ellenzői között, és hogy St.-Sauveur–Paléologue-ék nem engednek.

Csáky István
köv. attaché

2-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – 1920. X. 17.

Ma délelőtt Daniélou azt a kérdést vetette fel, hogy honnan terjedtek el azok a hírek, mintha Magyarország nem akarna egyebet, mint a szomszédait agyonütni. Én hagytam Fouchet-t beszélni, aki azt mondta, hogy ez egyrészt egy kis és felelőtlen katonai klikk kiabálásából származik,¹⁰⁰ másrészt meg kortesfogás¹⁰¹ a kormány ellen. Ehhez hozzáfűztem, hogy nekünk nem lévén meg a megfelelő propagandaszervezetünk, az ellenfeleink ezt felhasználják arra, hogy a magyar veszély ürügye alatt az antanttól engedményeket és más egyéb támogatást csikarjanak ki. Mi nagyon örülünk, hogy ő idejött, mert meggyőződést szerezve békés szándékainkról, segíthet nekünk ellenfeleink kezéből ezt a fegyvert kicsavarni. Meg vagyok győződve, mondtam, hogy ha szomszédaink látni fogják, hogy a nyugat többé nem ugrik nekik be, meglazul az a gyűrű, melyet a tőlünk szerzett és féltett zsákmány köré vontak, és akkor mi is helyet

⁹⁶ Haller István (1880–1964) újságíró, politikus. Vallás- és közoktatásügyi miniszter (1919. nov. 24. – 1920. dec. 16.).

⁹⁷ Pierre Cheysson (1887–1971) francia pénzügyi szakember. A francia békedelegáció, majd a Jótételési Bizottság tagja, 1920. november 10-től a Schneider-Creusot cég vezető pénzügyi tisztviselője és közép-európai befektetéseinek ügyintézője. Vö. 98. jegyz.

⁹⁸ A Schneider testvérek – François-Antoine-Adolphe (1802–1845) és Joseph-Eugène (1805–1875) – által felépített francia vas- és acélpipari óriáscég (Société Schneider et Compagnie, Schneider-Creusot), amely az első világháború idején a francia hadsereg egyik legnagyobb fegyver- és hadianyag-szállítója volt. A vállalat később is prosperált, de fegyverszállító ágazata az első világháború után csődbe ment.

⁹⁹ Magyarbarát irányvonal.

¹⁰⁰ Fouchet bizonyára a fegyveres ellenállást sürgető intranzigens hadviselt nacionalistákra utal. E csoportról így írt Praznovszky Iván, a párizsi magyar képviselő vezetője Csáky Imre külügyminiszterhez intézett, 1920. november 10-ei magánlevelében: „A legörültebb és legnaivabb az a politika, ami nálunk a szájokat jártató nemzeti hősök köréből ered. Ezeknek hazafiságuk abban nyilvánul, hogy azt torkuk szakadtából hirdetik, még ha ezzel ártnak is Magyarországnak és pusztulásba viszik is az országot. Ellenben az a hazaáruló, aki értelmes eszközökkel az ország javát akarja és kitűzött céljainkhoz el tudna juttatni.” Lásd MNL OL K 64 1. cs. 1920–11–439. sz. (414. p.)

¹⁰¹ Bár az újabb nemzetgyűlési választások csak 1922-re voltak tervbe véve, a kormányzat antanttal együttműködő magatartása ellen – ekkor még – népszerűnek tűnhetett a harcias patrióta hangvétel.

találhatnánk ebben a hatalmi csoportban, amint azt Franciország is kívánja. Amint volt szerencsém jelteni, D. egyik oka, hogy idejött, az volt, hogy megirigyelte Margaine-nek¹⁰² az osztrák béke előadójának a babérait, aki a „*rapport*”-ja [jelentése] előtt elment Ausztriába. Látogatásával a miniszterelnök¹⁰³ és külügyminiszter úrnál¹⁰⁴ igen meg volt elégedve, csak azt jegyezte meg nekem négy szemközt, hogy a külügyminiszter, úgy látszik, túl sokat remél a határkiigazító bizottságtól, mely nézete szerint *ne pourra pas sortir de ses attributions ordinaires qui sont très limités* [nem lépheti túl megszabott hatáskörét, mely nagyon korlátozott]. Például a marokkói határkiigazító bizottságot hozta fel. Én a „*lettre d’envoi*”-ra [kísérőlevélre]¹⁰⁵ hivatkoztam, amely éppen arra jó, hogy egy különleges hatáskört biztosítson neki,¹⁰⁶ mire azt válaszolta: *oui, si la volonté de [vos] populations des territoire[s] en question est trop manifeste!* [igen, amennyiben a vitatott területek lakossága egyértelműen kinyilvánítja akaratát!] Nem tudom, micsoda kérdéseket intézhetett a miniszter urakhoz, de mikor gróf Csákytól kijött, azt kérdezte Fouchet-tól: *Est-ce que je n’étais pas trop brusque? Vous savez, je ne connais pas votre phraséologie diplomatique.* [Nem voltam túl nyers? Tudja, én nem ismerem az Önök diplomáciai szóhasználatát.] Fouchet megnyugtatta.

Daniélou Briand-nak az embere. Este négy szemközt, kérve, hogy tartsam meg a dolgot magamnak, előadta, hogy mikor Millerand¹⁰⁷ elnök lett, magához hívatta Briand-t, és közölte vele, hogy őt túlságos nagy kaliberű embernek tartja, semhogy arra a szerepre felkérné, hogy egy kész kabinetet átvegyen. Másrészt ő a volt [társ]ait

¹⁰² Alfred Margaine (1870–1953) francia politikus. Parlamenti képviselő, 1919–1924 között a Külügyi Bizottság tagja, 1920-ban az osztrák békeszerződést becikkelyező törvényjavaslat előadója.

¹⁰³ Teleki Pál gróf (1879–1941) földrajztudós, politikus. Parlamenti képviselő, különböző posztokon több kormánynak is tagja, a párizsi békeküldöttség fődelegátusa (1920. jan.–márc.), majd külügyminiszter (1920. ápr.–júl.) és miniszterelnök (1920. júl. 19. – 1921. ápr. 14.).

¹⁰⁴ Csáky Imre gróf (1882–1961) diplomata. A párizsi békeküldöttség tagja, a párizsi francia–magyar titkos tárgyalások résztvevője (1920. márc.–máj.), majd külügyminiszter (1920. szept. 22. – dec. 16.).

¹⁰⁵ A békeszerződés végleges szövegéhez csatolt, 1920. május 6-ai keltezésű ún. kísérőlevélben Alexandre Millerand, a békekonferencia akkori elnöke egyfelől megindokolta, miért nem fogadták el a győztes hatalmak a magyar békekedelgáció kéréseit, másfelől kilátásba helyezte, hogy a határjelek kitzése során még lehetőség nyílna bizonyos határkorrekciók végrehajtására.

¹⁰⁶ Vagyis a határmegállapító bizottságnak. A magyar békeszerződés végleges szövegéhez csatolt, május 6-ai keltezésű kísérőlevélben – amelynek hivatalos magyar fordítása a trianoni békét becikkelyező törvénybe is bekerült – ez áll: „ha a Határbizottságok megkezdték munkájukat, ha úgy vélik, hogy a Szerződés intézkedései [...] valahol igazságtalanok, s hogy ennek az igazságtalanságnak orvoslása közérdek, módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy, ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetséges Tanácsa felajánlhassa jószolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamelyik Határbizottság kívánatosnak mondja. A Szövetséges és Társult Hatalmak bíznak benne, hogy ez az eljárás megfelelő módot nyújt minden igazságtalan határvonnal kiigazítására, ha azok ellen alapos ellenvetést lehet tenni.” Lásd NI 1920–1922. VI. 332.

¹⁰⁷ Alexandre Millerand (1859–1943) francia politikus. Parlamenti képviselő, különböző posztokon több kormánynak is tagja, miniszterelnök (1920. jan. 20. – szept. 23.), majd köztársasági elnök (1920. szept. 23. – 1924. jún. 11.).

nem kergethette el azért, mert egyet lépett felfelé. Ezért Leygues lett megbízva „*pour liquider les affaires*” [hogy lezárja az ügyeket]. Briand, ha sorra jön, majd teljes szabadsággal fogja [a] kabinetjét megalkotni. Ezen esetben meg fogja tartani a külügyet is, és *sous-secrétaire d'état*¹⁰⁸ Daniélou lesz. Briand volt az, qui m'a suggéré l'idée d'aller [voir] ce qui se passe là-bas [aki azt ajánlotta nekem, hogy menjek és nézzem meg, mi történik ott – értsd: Magyarországon], mondta. Briand nagy barátja a gazdasági összeköttetéseknek velünk, szerinte *il les poussera peut-être plus que le gouvernement présent* [talán még a jelenlegi kormánynál is jobban fogja támogatni]. Kurzusváltozás Berthelot¹⁰⁹ dacára nincs, hanem, mondta, mi esetleg többet képzeltünk a francia közeledésről vagy legalábbis többet írtunk róla, mint szükséges volt.¹¹⁰ Ők az ezáltal létrejött kis *entente*-ot¹¹¹ el nem hagyhatják, és nekünk is be fog kelleni oda lép-nünk. Paléologue-nak azért kellett buknia, mert megvádolták, *qu'il favorisait une restauration monarchique en Hongrie* [hogy a királyi hatalom helyreállítását támogatja Magyarországon]. A trónbetöltés kérdéséről részletesen referáltatott magának Fouchet által, s engem megkért, hogy a miniszterelnök úr ide vonatkozó beszédjét¹¹² fordít-sam le neki. *Il faudrait ajourner la solution de cette question* [el kellene napolni ennek a kérdésnek a megoldását], jegyezte meg. Pénzügyi és gazdasági helyzetünk különösen

¹⁰⁸ A Quai d'Orsay-n addig nem létező, de Briand által most Daniélou-nak szánt államtitkári poszt létrehozását a parlament takarékosági okokból nem támogatta. Daniélou azonban nem maradt feladat nélkül: 1921. áprilistól kilenc hónapon át egy a külügyminisztériumon belül újonnan felállított hivatal, a külföldi francia befolyás erősítését és a külpropaganda irányítását végző főbiztosságot vezette.

¹⁰⁹ Philippe Berthelot (1866–1934) francia diplomata. Különlegesen erős befolyását az első világháború idején a külügyminisztériumban az európai ügyek osztályvezetőjeként, később főttitkárként (1920. szept. 30. – 1921. dec. 25., 1925–1933) gyakorolta, miközben erősen németellenes s közvetve magyarelleses külpolitikát folytatott.

¹¹⁰ A titkos tárgyalásokról már május végén kiszivárogtak információk – magyar forrásból is –, június 2-án pedig már parlamenti interpelláció hangzott el a MÁV esetleges bérbeadása ellen, amit a sajtócenzúra töröltetett a napilapokból. A hézagos információkból a szélesebb közönség a magyar nemzetgazdasági érdekeknek a franciák javára történő kiszolgáltatására következtetett, és ellenezte a tervezett megállapodást, amelynek magyar szempontból előnyös elemeit nem méltányolta. A brit, az olasz, a csehszlovák, a jugoszláv és a román diplomácia szintén tiltakozott a magyar–francia különmegállapodás ellen, s részben ez vezetett az 1920. augusztusi csehszlovák–jugoszláv szövetségi szerződéshez. Vö. 111. jegyz.

¹¹¹ Csehszlovákia és Jugoszlávia 1920. augusztus 14-én kötött szövetségi szerződést a magyar revíziós törekvések megakadályozása céljából. Később hasonló megállapodást kötött Csehszlovákia és Románia (1921. ápr. 23.), majd Románia és Jugoszlávia (1921. jún. 7.), s ezt követően a három bilaterális szerződés által összeállt csoportot nevezték kisantantnak, amely utóbb politikai és gazdasági téren is szorosabbra fonta együttműködését. A szerződések szövegét magyarázatokkal közli: *Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai. 2. átdolgozott és bővített kiadás. Bp. 1983. 154–159.* A Pesti Hírlap névtelenségbe burkolózó újságírója – talán a békekonferenciát megjárta Benda Jenő – már 1920 elején „apró ántánt”, illetve „keleti kisvédettek ántántja” néven gúnyolta a Magyarország ellen irányuló csehszlovák–román–jugoszláv együttműködést, amelynek eredményeként „a kicsinyek, az apróságok, az ágaskodó jelentéktelenségek is teljesen megértik egymást és szent szövetségre lépnek egymással”. Lásd Apró ántánt. Pesti Hírlap, 1920. február 26. 1.

¹¹² Szegedi választói előtt 1920. október 10-én tartott beszédében Teleki leszőgte, hogy Magyarországnak alkalmas időben királyra lesz szüksége, aki azonban csak a magyar koronát viselheti majd.

érdekli, mindig visszatér rá. Azt mondja, a fő nehézséget egy kölcsön előteremtése fogja okozni, melybe a francia nép nehezen fog belemenni, mikor most az államnak 7,5 milliárd újabb adókat meg fogja tagadni.¹¹³ Ezen ügyben ma du. magához kérte Daudet[-t]¹¹⁴ is *pour qu'il me donne des informations sur votre état financier et économique, qui du reste me paraît déplorable* [hogy tájékoztasson az Önök pénzügyi és gazdasági helyzetéről, amely egyébként siralmasnak tűnik számomra]. Erre én megjegyeztem, hogy hogyan képzeli akkor a zsoldos hadsereg fenntartását.¹¹⁵ Azt felelte, hogy ő fog is ebben az értelemben előterjesztést tenni.¹¹⁶ Úgy látszik, Saint-Sauveurtól erősen függ, s ezért kitértem arra, hogy az óhajtott „*entreprise*”-ek [vállalkozások]¹¹⁷ aligha lesznek „*lucrative*”-ek [jövedelmezőek], ha minden többtermelést a zsoldra kell költenünk. Azt mondta, hogy az adórendszerünket kellene megreformálnunk, mire én ennek nehézségeit abban az értelemben fejtettem ki, amint Praznovszky követnek sürgönyöztünk a ratifikáció feltételeiről.¹¹⁸ Ezt azonnal felírta. Azután azt mondta, milyen kár volt, hogy nem tudták előbb felbecsülni „*l'importance*” *des pays centraux* [e közép-európai országok jelentőségét]. Clemenceau [ezt] nem látva, egy rossz békét kötött, melyet senki sem hajt végre, s ezért kell buknia [is].¹¹⁹ Nem minket, de Németországot kellett volna feldarabolni (*sud-nord*) [észak–dél],¹²⁰ nálunk elég [lett] volna minket a nemzetiségeknek adandó koncessziókra¹²¹ szorítani. (Briand-elv.) [De] momentán legalábbis látszólag végre kell hajtánunk a szerződést, *parce-qu'ils [sont] solidair[e]s les uns des autres* [mert ezek összetartoznak]. Kifejtettem neki a rutén vidék

¹¹³ Daniélou feltehetőleg a francia költségvetési vitára utal.

¹¹⁴ Léon H. Daudet (?-?), a Schneider-Creusot cég főmérnöke 1920 júliusában érkezett Budapestre, hogy a csepeli nemzetközi szabad kikötő megépítésének lehetőségét vizsgálja. Korábban a brit Danube River is érdeklődött a beruházás iránt, de visszalépett, mert nem volt biztos annak jövedelmezőségében. Lásd Athelstan-Johnson jelentése Lord Curzonnek. Bp., júl. 21. másolat. TNA, FO 371, vol. 4856. nr. C3007/137/21. (22–23. p.) Vö. Az első francia közmunka vállalása Magyarországon. Az Újság, 1920. július 18. 3. A beruházásról szóló szerződést végül 1922-ben írták alá, s a kikötőt 1928 októberében nyitották meg.

¹¹⁵ A trianoni békeszerződés értelmében Magyarország békeidőben csak szerződéses katonákból álló, hivatásos hadsereget tarthatott fenn.

¹¹⁶ Előadói jelentésének IV. részében, amely a trianoni békeszerződés katonai cikkelyeivel foglalkozott, Daniélou csakugyan megemlítette, hogy a szerződéses katonákból álló hadsereg fenntartása túlságosan megerhelné a magyar költségvetést, ráadásul zsoldosnak általában a városi lakosság „megbízhatatlan”, „gátlástalan”, „kalandor” elemei jelentkeznek, Magyarországon pedig feltehetőleg az „állástalan fiatal munkások”, akiknek „erkölceit már megrontotta a négy és fél hónapos kommunista uralom”. Lásd *Daniélou, C.*: Le traité de Trianon i. m. 74–75.

¹¹⁷ A francia tőkebefektetések révén indítandó vasúti és kikötői fejlesztések és a banki befektetéseken keresztül finanszírozandó ipari beruházások.

¹¹⁸ A magyar kormány azt kérte, hogy a bevezetés előtt álló vagyonadót ne foglalják le a jóvátétel részére. Lásd Csáky Imre külügyminiszter számjeltávirata Praznovszky Iván párizsi képviselő-vezetőnek. Bp., 1920. szept. 29. Közli: PDRFRH I. 676. számú dok. (650–651.)

¹¹⁹ Daniélou feltehetőleg az 1919. június 28-án Németországgal kötött versailles-i békére utal.

¹²⁰ Egy északi protestáns és egy déli katolikus többségű német államra.

¹²¹ Engedményekre, kedvezményekre.

fontosságát ránk [nézve] először gazdaságilag, azt állítva, hogy fát, vasat, kavicsot vasútjaink csak onnan tudnának olcsón és rentábilisan kapni, egy csepp sónk sincs, de ott kapnánk, s azután politikailag, kifejtve egy orosz–német szövetség veszélyét, amelybe[n] Csehország az összekötő szerepet játszaná. S ha északon e két népet szét is választották,¹²² délen szerencsésen összekötik. Kifejtettem, hogy a cseheknek általuk szánt szerep csak akkor tölthető be, ha nekünk adják át, „*et si nous sommes viable[s]!*” [és ha életképesek leszünk!] Ezt is felírta, megjegyezve, hogy ez csak úgy volna lehetséges, ha meg tudnánk nyerni teljesen a bizalmukat. Minden oldalról hallják, hogy amíg a népnél a francia kurzus szimpátiára talál, a magas és irányító köröknél a németek ki-bejárnak, a hadsereg és egy nagy párt¹²³ a parlamentben germanofil. Én Kun Béla¹²⁴ esetére hivatkoztam, szociális ellentétekre és gazdasági lehetetlenségekre, hogy ezt megcáfoljam, megjegyeztem azonban, hogy a dolog másképp is lehet, ha a Nyugat-Magyarország elcsatolása révén a német birodalom néhány km-re lesz Pesttől. Ő igen jóban van Vesnićtyel,¹²⁵ amit esetleg Pécssett ki fogok használni,¹²⁶ Magyarországot Ausztriához viszonyítva kitűnő állapotban találja, s ezt sokszor hangoztatja. *En somme* [végeredményben], fejezte be, *le terrain pour une pénétration réciproque et amicale est préparé[e] de deux côtés* [mindkét oldalról elő van készítve a terep a kölcsönös és barátságos együttműködés számára]. Azt hiszem, ő különösen gazdasági kérdésekben (az ipar feltámasztása stb.) mindent el fog követni a javítás céljából. Politikai (*territorialis*) [területi – értsd: határmódosítási] téren kevés a remény!

Csáky István
köv. attaché

3-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 18.

Daniélou a mai napon különös előszeretettel foglalkozott a felelősség kérdésével, mely minket a háború kitöréséért terhel. Azt mondja, hogy Margaine minket erősen bemártott az osztrákok javára, s ő maga is egy rapportot írt, melyben a mi szocialista [sic!] pártunknak egy 1914. júliusi kiáltványa is helyet foglal, amely megvédolja a Tisza-kormányt, hogy tudatosan dolgozik a háború

¹²² A független Lengyelország helyreállítása révén.

¹²³ Daniélou feltehetőleg a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjára utal.

¹²⁴ Kun Béla (1886–1938) újságíró, politikus. A Tanácsköztársaság idején külügyi népbiztos, a Forradalmi Kormányzótanács legbefolyásosabb tagja.

¹²⁵ Milenko Vesnić (1863–1921) szerb jogászprofesszor, diplomata, politikus. Különböző posztokon több kormányban is tagja, 1919–20-ban a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság párizsi követe és a békedelegáció egyik vezetője, majd miniszterelnök (1920. máj. 16. – 1921. jan. 1.).

¹²⁶ A tervezett pécsi látogatásra nem került sor.

kitörésén.¹²⁷ Azt mondja, hogy ezek után a védőügyvéd szerepe igen nehéz. Én átadtam neki az ide vonatkozó munkálatainkat,¹²⁸ s remélem, sikerült neki olyan argumentumokat nyújtani, amelyekkel vetélytársát, Margaine-t sarokba szoríthatja.¹²⁹ Általában azt hiszem, hogy ő ezt a missziót „*Sprungbrett*”-nek [ugródeszkának] akarja felhasználni. Ezt megerősíti azon kérése, hogy adassam le a párizsi sajtónak, hogy ő itt van és *enquête*-ezik [vizsgálódik]. Ő a magyar kérdést egy új megvilágításban szeretné beállítani, s így egyrészt a Briand-féle eszmekörbe beilleszkedni, másrészt a *spécialiste dans les affaires de Hongrie* [Magyarországi ügyek szakértője] hírét megszerezni. Feltétlen jóindulattal van irántunk, a feleségének azt sürgönyözte: *c'est un beau pays avec des gents charmants* [szép ország elbűvölő emberekkel]. Ő mindenkihez egyformán intéz bizonyos kérdéseket, tehát mindenesetre ezek érdeklik legjobban. Kérem a miniszter úr Öexcellenciáját, a kormányzó urat, aki D.-t holnap fogadja, előkészíteni, hogy biztosan kérdezni fogja, vajon a commissions de délimitations-tól [határmegállapító bizottságoktól] sokat várunk-e, amire mindenki igent mondott. Azután ki kell emelni a rutén és cseh-szlovák részek fontosságát és azokat a pontokat, amelyekhez a ratifikációt is kötöttük (pü-i és katonai kérdés pü-i szempontból nézve).¹³⁰ Az ő szisztémája, hogy ellenőrzi, amit az egyik mond azáltal, amit ugyanarról a dolgról egy másik állít. Meg fogja azt is valószínűleg kérdezni, hogy milyen formában várja Magyarország a francia concours-t [közreműködést]. A lettre d'envoi-ra is nagy súlyt kell helyezni. Azután, mivel az éjjel azt mondta: „*ne le dites pas aux affaires étrangères mais je porterai la question des nationalités de Transylvanie à la tribune*” [ne szóljon a külügynek, de az erdélyi nemzetiségek kérdését is a (képviselő)ház elé viszem], jó volna ezt a kérdést is megpendíteni. Ismét hangsúlyozta gróf Apponyi előtt, hogy nincs

¹²⁷ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nem bocsátott ki ilyen kiáltványt, de lapja, a Népszava, több olyan vezércikket is közölt, amely a bécsi és a budapesti kormány háborús „uszítását” bírálta: A történelem félhivatalos lehellete. Népszava, 1914. július 22. 1–2. A háború réme kísért.; Népszava, 1914. július 23. 1.; Ultimátumot küldtek Szerbiának. Népszava, 1914. július 24. 1–3.; Nem akarunk háborút. Népszava, 1914. július 25. 1–2. Ezt követően a szociáldemokraták tudomásul vették a hadiállapot beálltát, és a magyar katonai erőfeszítések támogatására szólították fel híveiket.

¹²⁸ Csáky feltehetőleg a magyar béke delegáció által a békekonferenciához 1920. február 14-én benyújtott II. jegyzék 34. mellékletére utal, amely A magyarság felelőssége a háborúban címet viselte. Magyar fordítását közli: A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békekielégítés működéséről Neuilly s/S.-ben 1920 januárius–március havában. I–III/B kötet. Bp. 1920–1921. I. 86–92. Vö. *Stephen Csáky: The Responsibility of the Hungarian Nation in the War.* London–New York–Bp. 1921.

¹²⁹ Margaine a francia képviselőház külügyi bizottságának tagja és az osztrák békeszerződés parlamenti előadója volt (vö. 102. jegyz.), s Daniélou, aki kormányzati – s elsősorban külügyi – karrierre vágyott, többek között vele szemben bizonyíthatta rátermettségét.

¹³⁰ Magyarország a jóvátétel és az egyéb háborús fizetési kötelezettségek csökkentését, valamint a katonai sorozás engedélyezését kívánta elérni, mert a hivatásos haderő fenntartása a magasabb fizetések miatt túlságosan megterhelte a költségvetést.

„*refroidissement*” [elhidegülés], aminek legjobb bizonyítéka az ő jövelete, mely Barthou,¹³¹ Millerand, Leygues stb. tudtával történt. Azt is meg fogja kérdezni, vajon van-e kilátás a népben francia szimpátiákra. Én persze azt feleltem, hogy ez mindig is megvolt, de könnyítsék meg a kormány munkáját „*par un acte manifeste de sympathie*” [a rokonszenv egy látványos gesztusával] ők is. Igen ajánlottam erre Nyugat-Magyarországot és a cseh–rutén kérdést.¹³² Utóbbiban azon kérdésére, hogy hogyan kellene ehhez hozzáfogni, azt ajánlottam, hogy adjanak a cseheknek agit¹³³ arra, hogy velünk territorális kérdésekről tárgyaljanak. Ha ez olyan formában történék, mondtam, hogy a cseh kormány ezt a nép előtt mint új helyzetet tudná beállítani, akkor a mai nehéz helyzetében nem hiszem, hogy előlünk elzárkóznék. Érdekesen adta elő a háború és békéről létező két ellentétes felfogást Franciaországban. Az egyik a Clemenceau-féle, a másik a Briand-é. Utóbbi mint a balkáni expedíció¹³⁴ értelmi szerzője azt hiszi, hogy a döntést ott és nem nyugaton kellett volna meghozni. Minket egy kíméletes békére szorítani, „*et disloquer l’Allemagne*” [és Németország feldarabolása] lett volna a végcél. Ausztria–Magyarországot meghagyták volna, sőt még Bajorországot is hozzácsatolták volna.¹³⁵ Kérdezte tőlem, hogy gondolom-e, hogy ez sikerülhetett volna, ha a macedóniai frontot támadják főleg és aztán Pest és Bécs felé mennek, „*pour prendre l’Allemagne de revers*” [hogy hátbatámadják Németországot]. Én erre a butaságra azt feleltem, hogy csak technikai nehézségeket látok, de a siker feltétlenül bekövetkezett volna. Tettem ezt azért, mert úgy hiszem, jó erősíteni a Briand-irányzatot, mely nem idegenkednék attól, hogy minket ismét összevarrjon. Feleletemnek láthatólag nagyon örült. Lloyd George-ra¹³⁶ igen haragusznak, azt mondja, úgy hazudik, hogy csak akkor hisznek neki, ha leírja.¹³⁷ A miniszter úrról megkérdezte, hogy

¹³¹ Louis Barthou (1862–1934) francia politikus. Parlamenti képviselő (1887–1922), különböző posztokon több kormánynak is tagja, külügyminiszterként az 1934. október 9-ei marseille-i merénylet egyik áldozata.

¹³² A magyar kormány az 1920 tavaszi francia–magyar tárgyalások végén átadott memorandumában jelezte, hogy Kárpátalja visszacsatolását gazdasági okokból szükségesnek tartja, Nyugat-Magyarország hovatartozását pedig népszavazás útján kívánja véglegesen eldönteni. Lásd A magyar békeküldöttség naplója i. m. 215.

¹³³ Biztatást, ösztönzést.

¹³⁴ Briand 1914–1915-ben, majd 1916-ban is sürgette a Görögországból indítandó balkáni francia hadműveletek megkezdését – előbb Szerbia megsegítése, illetve Oroszország távoltartása céljával, utóbb egy újabb front megnyitása és a Verdunre nehezedő nyomás enyhítése reményében.

¹³⁵ Francia körökben létezett olyan elképzelés, amely Németországot egy északi protestáns és egy déli (esetleg Ausztriával egyesítendő) katolikus államra bontotta volna. Vö. 120. jegyz.

¹³⁶ David Lloyd George (1863–1945) brit politikus. Parlamenti képviselő, különböző posztokon több kormánynak is tagja, majd miniszterelnök (1916–1922), közben a párizsi békekonferencián a brit delegáció vezetője.

¹³⁷ A francia politikusok már a békekonferencia idején többször szembekerültek Lloyd George-dzsal, aki helytelenítette az európai dominancia megszerzésére irányuló francia törekvéseket.

igaz-e, hogy olyan germanofil.¹³⁸ Én kellő felvilágosítások után ezen kérdésben St.-Sauveurhöz utasítottam. A nemzetiségi kérdés túlhajtását szamárságnak tartja, s Wilson¹³⁹ egy istencsapásnak. Mikor Wilson telegrafice¹⁴⁰ megkérdezte Clemenceau-t, hajlandó-e a németek által felajánlott fegyverszünetet elfogadni a 14 pont alapján, C. azt válaszolta, hogy igen. Utána meg kerestette mindenütt, hogy mi az a 14 pont. Pichon, mindenki kereste, de sehol sem volt meg. C. dühöngött, s akkor ő, Daniélou mondta meg, hogy megvan *Les documents de guerre* című könyvében.¹⁴¹ Megkérdeztem, mi a francia külpolitika[i] eszme (*esprit directeur*) [vezéreszme]. A béke, válaszolta. Nem tartja a németellenes politikát axiómának, és sok okos ember van, válaszolta, aki szeretne egy francia–német közeledést. A fő baj, mondotta, hogy nem hajtják végre a békét. Daniélou sokat engedett merevségéből, és nyugodtan mondhatom, erősen felmelegedett velem szemben, sőt majdnem bizalmas lett. Az ő személyét sikerült megnyernem a magyar ügynek, de hogy Párizsban mekkora hatalommal rendelkezik nézeteinek keresztülvitelére, azt nem áll módomban megítélni, sőt félek, nehogy egy túlságos magyarbarát állásfoglalással olyan kontroverziákat¹⁴² támasszon, melyek a most még tagadhatatlanul igen erős ellenáramlatot megfeszített akciókra kényszerítsék.

Csáky István
köv. attaché

Kérem ezen jelentést a miniszter úrnak¹⁴³ sürgősen bemutatni.

¹³⁸ Németbarát. Csáky Imre gróf valójában a francia–magyar titkos tárgyalások egyik kulcsembere volt, akit Teleki éppen azért tett meg – viszonylag alacsony diplomata beosztása ellenére – külügyminiszternek, hogy a franciák felé hangsúlyozza a magyar közeledési szándék komolyságát.

¹³⁹ Thomas Woodrow Wilson (1856–1924) amerikai politikus. Az Egyesült Államok elnöke (1913–1921), a párizsi békekonzferencián az amerikai delegáció vezetője, a nemzeti önrendelkezési elv és a minden érintett fél érdekeit figyelembe vevő, megegyezései béke szószólója, 1919-ben a Nobel-békedíj kitüntetettje.

¹⁴⁰ Táviratban.

¹⁴¹ Lásd *Charles Daniélou*: Responsabilités et buts de guerre. En marge des Livres Diplomatiques I–III. Paris 1918. II. 168–173. Daniélou erősen eltúlozza saját fontosságát, hiszen Wilson programjáról 1918 januárjától kezdve folyamatosan cikkeztek a francia lapok. Ezt az anekdotát mindenesetre annyira frappásnak tartotta, hogy memoárjaiban is megemlítette. Lásd *Daniélou, C.*: Dans l'intimité de Marianne i. m. 227–228. Idézi: *Gowrlay, P.*: Charles Daniélou. Itinéraire politique i. m. IV. fejr. 60–61. bek.

¹⁴² Ellentéteket, vitákat.

¹⁴³ Csáky Imre gróf külügyminiszternek.

4-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 19.

Ma reggel a Gyáriparosok Országos Szövetségénél voltunk. Dr. [Fenyő]¹⁴⁴ egy előadást tartott D.-nak arról, hogy mely környékek volnának okvetlenül szükségesek a magyar ipar megmentése céljából. Utasításomra a keleti tótság és ruténség és a nyugati részek túlnyomóan magyar vidékeit jelölte meg. Daniélou kérte Fenyőt, hogy ezt írásban adja meg neki, mindenütt feltüntetve az etnográfiai viszonyokat. Feltűnt az is, hogy többször kérdezte, vajon nem volna-e a dolog megoldható a kérdéses területek széleskörű autonómiájával, amire én megjegyeztem, hogy ez egészen attól függ, hogy ez [az] autonómia hogyan működne. Még mindig ragaszkodik azon ideához, hogy [a] szomszédainkkal való ellentétek gazdasági alapon megoldhatók volnának. Nagyon érdekelte a magyar–lengyel viszony és a magyar–francia viszony gazdasági alapjainak kifejtése. Tőlem is kérte, hogy a zsoldoshadseregére vonatkozó ellenérveimet írásban adjam meg neki. Pekár államtitkárnál¹⁴⁵ és Haller miniszternél is voltunk. Tőlük a műkincsekre, a kisebbségi jogokra vonatkozó sérelmeink leírását kérte. Utóbbiakra megjegyezte, hogy nehéz lesz ügyesen bevezetni, mikor az egész világ tele van azzal, hogy itt a zsidó kisebbségeket agyonverjük!¹⁴⁶ Ma ismét szóba jött a kurzusváltozás Párizsban,¹⁴⁷ s ő ismét kijelentette, hogy szó sincs róla. Hisz Millerand-nak azelőtt, mint most, külpolitikai kérdésekben Berthelot, Paléologue és egy *directeur politique* [politikai igazgató] voltak a bizalmasai. Délután felküldtem hozzája dr. Dvorcsák¹⁴⁸ és dr. Christiánt.¹⁴⁹ Este megkérdeztem, mi volt róluk a benyomása, azt felelte: *qu'ils ne voulaient absolument faire partie de Tchéco-Slovaquie* [hogy egyáltalán nem akarnak Cseh-Szlovákiához tartozni]. Azt mondja, hogy a fő baj az, hogy mind, amit mi akarunk, az romba döntené a *traité* [szerződést – értsd: a trianoni békét], mert egy „*fissure*” [hézag] maga után vonná a többit. Én azzal feleltem,

¹⁴⁴ Fenyő Miksa (1877–1972) jogász, gazdasági szakember, író, politikus. 1917–1938 között a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója.

¹⁴⁵ Pekár Gyula (1867–1937) sportoló, író, politikus. Parlamenti képviselő, Friedrich István (1883–1951) kormányának tárca nélküli minisztere (1919), majd vallás- és közoktatásügyi államtitkár (1919–1921).

¹⁴⁶ A magyarországi zsidóellenes pogromokról és atrocitásokról szóló hírek 1919 végétől keringtek a világsajtóban – erős túlzásokkal, de nem alaptalanul – és már a párizsi magyar béke delegációnak is hitelességi problémákat okoztak.

¹⁴⁷ Csáky a francia külpolitika magyarellenes fordulatára utal. Vö. 185. jegyz.

¹⁴⁸ Viktor Dvorčák (Dvortsák/Dvorcsák Győző) (1878–1943) magyarbarát szlovák nemzetiségi politikus. Magyarországi parlamenti képviselője (1920–1922), a Magyarországhoz tartozó autonóm Szlovákia külföldi szószólója.

¹⁴⁹ Christián Géza (1883–?) ügyvéd, újságíró. Az 1920-as években magyar napilapok külföldi tudósítója, Dvorčák oldalán a magyarbarát szlovák propaganda szószólója.

hogy bemutattam [neki (?)] a spai,¹⁵⁰ a belga konvenció¹⁵¹ és a kisantant által okozott „*fissure*”-öket. Beszélgetés keretében de Robiennek azt mondta, hogy rar tifikálni fognak, bármit is találjon ő itten, azonban bizonyos tények leszögezésére a parlamentben, különösen a jövőre, de jelen tárgyalásaink megkönnyítésére is nagyon hasznosak lehetnek.

Azt hiszem, itt van az igazság! Mindenesetre nagyobb vitára van kilátás, [mert (?)] eljön Margaine is, az osztrákok előadója,¹⁵² hogy szakszerűen felszólalhasson [a] magyar ügyekben. Daniélou mindenesetre a jövő embere.

Érkezett egy távirat Párizsból,¹⁵³ mely szerint a román misszió nem fog addig [jönni], míg nincs a Popescu-dolog rendezve.¹⁵⁴

Csáky István
köv. attaché

5-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – 1920. X. 20.

D. ma a következőket adta elő. Megkérdeztem óvatosan, milyen viszony van Saint-Sauveur és Loucheur¹⁵⁵ között. Erre azt válaszolta, hogy Franciaország külpolitikájára ma két nagy csoport igyekszik döntő befolyást gyakorolni, úgymint a Loucheur és a Schneideré. Nézete szerint nekünk kölcsön stb. szempontjából a legjobb volna, ha a Briand-kombináció¹⁵⁶ beütne, amely esetben Loucheur lenne [a] p. ügyminiszter.¹⁵⁷ Ugyanis S.-Sauveur és Loucheurék nem harcolnak egymás ellen, ha-

¹⁵⁰ A belgiumi Spa városában 1920. július 5–16. között tartott brit–francia–német konferencián az egy évvel korábban aláírt német békeszerződés végrehajtásának egyes vitatott kérdései (szénszállítások, jóvátétel, lefegyverzés) voltak napirenden. A mindvégig feszült, olykor ellenséges hangulatú tárgyalások bebizonyították, hogy a vonatkozó rendelkezések betű szerinti végrehajtása kivihetetlen, s jelentősebb enyhítések nélkül nemcsak Németországnak, hanem a győztes hatalmaknak is károkat okoz.

¹⁵¹ Csáky feltehetőleg az 1920. szeptember 7-én aláírt francia–belga egyezményre utal, amely a feltételezett német veszélyre való tekintettel szorosabb együttműködést írt elő a két ország hadserege között.

¹⁵² Pontosabban: az osztrák békeszerződés ratifikációs tárgyalásának előadója a francia képviselőházban. Nincs nyoma annak, hogy Margaine valóban Magyarországra jött volna, 1921. június 7-én, a trianoni béke képviselőházi ratifikációs vitájában azonban bírálta a nemzetiségi viszonyoknak nem megfelelő határmegvonást. Erről másnap a magyarországi napilapok is beszámoltak.

¹⁵³ A táviratot nem találtuk meg a külügyi iratok között.

¹⁵⁴ Lásd 92. jegyz. A tettesek felelősségrevonása november elején megtörtént, de a diplomáciai misszió kiküldését a román kormány – részben új ürügyekkel – még 1920 végén is halogatta. Lásd Fouchet jelentései Leygues-nek. Bp.–Párizs, 1920. nov. 30. és dec. 11. DDFHBC III. 165., 171. számú dok. (223., 232–233.)

¹⁵⁵ Louis Loucheur (1872–1931) nagyiparos, politikus. Parlamenti képviselő (1919–1931), a párizsi békekonzferencián Clemenceau gazdasági főtanácsadója, különböző posztokon több kormánynak is tagja, de 1920 őszén nincs miniszteri tárcája.

¹⁵⁶ Aristide Briand kormányalakítása.

¹⁵⁷ Pénzügyminiszter. Briand 1921. január 16-án alakított ismét kormányt, amelyben Loucheur egy éven át a felszabadított területek minisztere volt.

nem megosztoznak a „*sphère d'influence*”-on [befolyási övezeten]. Mielőtt D. elindult volna, Loucheur kérte őt, hogy rapportját úgy fogalmazza, hogy neki Magyarországon pénzügyi érdekei vannak.¹⁵⁸ „*Vous lui deviendrez plus intéressants*” [Önök érdekesebbek lesznek a számára], mondotta, „*si on vous rattache certains territoires industriels du Nord* [ha északon visszakapnak bizonyos ipari területeket].” Így nem hiszem, hogy Loucheurnak érdeke volna ez ellen dolgozni, tekintve, hogy Csehországban nem neki, de a Schneider-csoportnak vannak nagyobb és speciálisabb érdekei. A Loucheur–Berthelot viszonyra még nem sikerült világot vetnem,¹⁵⁹ de Fouchet megsúgta, hogy Daniélou *est très lié avec M. Berthelot* [szorosan kötődik Berthelot úrhoz]. Így nem hiszem, hogy Berthelot túlságosan veszedelmessé válhatnék.

D. szintén igen sürgeti a ratifikációt. A november 1-jei terminust, azt hiszem, sikerülni fog elkerülni, mert a három *haut-commissaires* [főmegbízott]¹⁶⁰ sürgönyözött, hogy tolják ki, és Fouchet nézete szerint, hacsak erre 2 napon belül válasz nem érkezik, akkor már technikai okokból lesz lehetetlen, hogy ezt követeljék. Megkérdeztem Fouchet-t, hogy informálja D.-t helyesen a zsidókérdésről, amelyet, úgy vettem észre, igen kellemetlen beállításban hoztak tudomására, és a nyugat-magyarországi helyzetéről. Ez meg is történt. Mivel több oldalról kaptam értesítést, hogy ha lehet, ne menjünk Nyugat-Magyarországra, azért sokat beszéltem neki a rossz utakról és a rövid időről, úgyhogy ő maga ajánlotta nekem, hogy ne menjünk oda, hisz úgysem értené a nyelvüket. Némi színlelt vonakodás után belementem. Vesnić Eisenmann¹⁶¹ útján kérte D.-t, hogy látogassa meg. Most D. nem akar Szegedre se menni, mert azt mondja, Vesnić rossz néven venné, hogy odáig elment, de Belgrádig nem folytatta [az (?)] utat. Ezt még meglátjuk, tekintve, hogy meglehetősen azt tesz[í], amit én neki szuggerálok. Pénteken el akar utazni, mert a egész rapportját újra kell csinálnia, mondotta, a Magyarországon szerzett tapasztalatok

¹⁵⁸ Loucheur talán azokra az 1920 márciusában megindult francia–magyar titkos tárgyalásokra és az ott kilátásba helyezett magyarországi francia tőkebefektetésekre utalt. Vö. 86. jegyz. Az esetleges együttműködés gazdasági vonatkozásairól ugyan a Schneider-Creusot cég képviselőjében Saint-Sauveur tárgyalt, a tárgyalások megindítását francia részről elsőként Loucheur szorgalmazta.

¹⁵⁹ A párizsi magyar követ csaknem egy évvel későbbi magánlevelének tanúsága szerint a Berthelot fivéreknak és Loucheurnak a párizsi metró építésében volt közös érdekeltségük. Lásd Praznovszky Iván magánlevele Khuen-Héderváry Károly grófnak. Párizs, 1921. szept. 13. MNL OL K 66 8. cs. 1921–I–5–Párizs–17.078. sz. (56–59. p.)

¹⁶⁰ Hivatalos diplomáciai kapcsolatok hiányában a francia, a brit és az olasz misszió vezetői – Maurice Fouchet, Thomas Beaumont Hohler (1871–1946) és Gaetano Caracciolo, Castagneto hercege (1879–1923) – főmegbízotti címet viseltek, jóllehet Castagneto formálisan követi megbízatást kapott kormányától.

¹⁶¹ Louis Eisenmann (1869–1937) francia történész. Az első világháború idején a francia külügyminisztérium első számú Monarchia-szakértője, később a Sorbonne szláv történelem tanszékének vezetője.

alapján. Megkért engem, hogy utolsó nap 2 órát szenteljek neki, hogy ebben segítségére legyenek. *Je n’y manquerai pas!* [Nem fogom elmulasztani!]

Néhány nap előtt megkértem Bethlen grófot,¹⁶² hogy vezessen el a vagonlakkókhöz. A vacsoránál láttam, hogy ez a látvány nagy benyomást tett rá. Annál is inkább, mert Fouchet megmutatott neki egy jelentést a bukaresti francia követ-től,¹⁶³ aki szintén a kisebbségek tarthatatlan helyzetéről beszél.

Eisenmann állítása szerint [a] szerb kormány el van határozva a megszállott terület kiűritésére.¹⁶⁴

Csáky István
köv. attaché

6-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 21.

Ma reggel Daniélou azzal fogadott, hogy neki pénteken¹⁶⁵ el kell utaznia. Mikor ennek okai iránt érdeklődtem, azt mondta, hogy csak úgy tud a mi sorsunkon valamit segíteni, ha *avant la rentrée de la chambre* [a Kamarába – értsd: a Képviselőházba – való visszatérés előtt] új rapportját elkészítheti, és bizonyos személyekkel is beszélhet. Ezt Fouchet is megerősítette nekem, hozzátéve, hogy ezt az antant új *démarche*-a [közbelépése] is szükségessé teszi. A délelőtt folyamán a Viktoria [sic!] gőzmalomban¹⁶⁶ és a Lang-féle [sic!] gépgyárban¹⁶⁷ voltunk. Azért választottam e kettőt, mert Budapest legnagyobb gyárai közé tartoznak, de nyersanyag híján nem bírnak dolgozni.¹⁶⁸ A két igazgató¹⁶⁹ hosszasan előadta

¹⁶² Bethlen István (1874–1946) politikus. Parlamenti képviselő, a párizsi békeküldöttség fődelegátusa (1920. jan.–márc.), a párizsi francia–magyar titkos tárgyalások résztvevője (1920. ápr.–máj.), majd az Országos Menekültügyi Tanács elnöke (1920–1921), később miniszterelnök (1921–1931).

¹⁶³ Émile Daeschner (1863–1928) francia diplomata. A bukaresti követség vezetője (1920–1922). A jelentés szövegét nem ismerjük.

¹⁶⁴ A jugoszláv megszálló csapatok csak 1921 augusztusában vonultak ki a békeszerződés által Magyarországnak ítélt dél-baranyai területről.

¹⁶⁵ Daniélou valóban október 29-én, pénteken délelőtt hagyta el Magyarországot.

¹⁶⁶ A Pesti Victoria Gőzmalom Rt. telephelye az Újpesti-rakparton volt.

¹⁶⁷ A Láng Gépgyár üzemeltetői a Váci út észak-pesti külső szakaszán álltak.

¹⁶⁸ A dualizmus idején prosperáló vállalat egyike volt azoknak, amelyek nehezen tudtak megbirkózni a piacvesztésből fakadó nehézségekkel. 1925 végén egy hirtelen gabonaár-emelkedés hatalmas veszteséget okozott a cégnek, amely – miután részvényeinek árfolyama egy hét alatt a negyedére zuhant – nem is tudta fedezni adósságait. A csőd idején Bacher Emil vezérigazgatót (lásd 169. jegyz.) tőzsdei bűncselekmény gyanújával letartóztatták, s miután később hiába próbálta talpra állítani vállalatát, öngyilkos lett. Az első világháború idején nagy hadi megrendeléseket is teljesítő Láng Gépgyár 1918 után mozdonyjavítással, valamint gőzgépek, dízel- és gázmotorok és generátorok gyártásával igyekezett pótolni kieső bevételeit.

¹⁶⁹ Bacher Emil (1854–1926) üzletember, gazdasági szakíró, a Pesti Victoria Gőzmalom Rt. tisztviselője, cégvezetője, majd elnök-vezérigazgatója és főrészvényese, 1919–1920-ban a Béke-előkészítő Bizottság gazdasági szakértője. Láng Gusztáv (1873–1960) gépészmérnök, üzletember, a Láng Gépgyár vezérigazgatója.

a *chômage* [munkanélküliség] okait, és utasításomra különösen a cseh–szlovák határ rossz megvonásával okolta meg. Az én érveim közül különösen az ragadta meg, hogy mikor a német ipari konkurenciáról beszéltünk, amely a háború előtt igen nagy volt, de most ismét kezd lábra kapni, azt mondtam neki, hogy mi a mai helyzetben nem is álmodhatunk arról, hogy velük a versenyt felvegyük, s így rövidesen ismét meg fogják hódítani az egész piacot, és természetesen ezzel a politikai befolyásuk is lépést fog tartani. De ha nyersanyagterületeket visszakapnánk, akkor Németországot a mai helyzetben kiszoríthatnánk. És mivel iparunk nagy részét a Hitelbank¹⁷⁰ kontrollálja, ebből könnyen levonhatja a következményeket. Ezt azonnal feljegyezte. Azután adatokkal bizonyítottuk be, hogy Cseh-Szlovákiának sem Szepes, sem Gömör megyére, sem a rutén területekre nincs szüksége.¹⁷¹ „*C'est terrible*” [szörnyű] – mondotta – *de voir ce que l'ignorance a fait d'un pays en plein essor et avec une culture industrielle si élevée*” [látni, hogy az ostobaság mivé tett egy fellendülőben lévő és ily magas szintű ipari kultúrával rendelkező országot]. A vesszőparipája mindig az, hogy gazdasági alapon még ki lehetne a dolgot reparálni.¹⁷² Én rámutattam arra, hogy Magyarország elszakított részeinek a kérdése nem esik egyforma megítélés alá. Amíg a csehek által elragadott területek fölött gazdasági alapon is lehet tárgyalni, [a] szerbek és oláhok által megszállott részek fölötti kiegyezés elsősorban politikai kérdés, [s (?)] míg az üldözések és áskálódások meg nem szűnnek, a közvélemény nem fogja túrni a tárgyalásokat.

Tavasszal D. M.[onsieur] Millot-val [sic!],¹⁷³ a francia propaganda főnökével egy utat szándékozik tenni Ausztrián, Csehországon, Magyarországon, Bulgárián, Törökországon, Szírián át, hogy tanulmányozzák, mily eszközökkel lehetne a francia befolyást terjeszteni. Ezen alkalommal Magyarországot tüzetesen beutazni szándékoznak.¹⁷⁴ D. meg van győződve, hogy a békeszerződés nálunk lehetetlen állapotokat teremtett, amelyeknek gyors megszüntetése Franciaországnak gazdasági és politikai hasznot hozna.

Csáky István
köv. attaché

¹⁷⁰ Az 1867-ben alapított Magyar Általános Hitelbank Magyarország kiemelkedően legnagyobb pénzügyi vállalkozása volt, amely számos ipari, közlekedési és közművállalat működését támogatta.

¹⁷¹ A magyar érvelés egyik – a csehszlovák fél által erősen vitatott – sarokpontját képezte az a tétel, hogy a felvidéki nyersanyaglelőhelyek Magyarország ipara számára nélkülözhetetlenek, a csehszlovák nemzetgazdaság számára viszont nem bírnak különösebb jelentőséggel, Kárpátalja pedig gazdasági tekintetben az Alföld felé gravitál és Csehszlovákiában életképtelen lesz.

¹⁷² Kijavítani.

¹⁷³ Albert Milhaud (1871–1955) francia tanár, újságíró, író, politikus. 1920. januártól 1921. októberig ő volt az első igazgatója annak a Külügyminisztérium égisze alatt működő hivatalnak, amely a francia művek külföldi terjesztésével foglalkozott.

¹⁷⁴ Nem találtuk nyomát annak, hogy 1921-ben bármelyikük is megfordult volna Magyarországon.

7-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 22.

Ma reggel 8^h-kor a 30. sz. francia bűvárhajóvadászson¹⁷⁵ Esztergomba utaztunk. Alighogy elindultunk, hozzám jött Fouchet. És azt mondta, hogy sohasem látta a miniszter urat¹⁷⁶ „*tellement ému*” [annyira megindultnak], mint tegnap este. Én erre azt feleltem, hogy ezen nincs mit csodálkozni. A miniszter úr, egyéni nézetem szerint, a franciabarát politikát, mondtam, mintegy a sajátjának tekinti, mivel ő volt a kezdeményező. Ha önök mindjárt a hivatalba lépése után ok és cél nélkül ultimátumokkal üdvözlik, ha a francia orientációnak egyéb hasznát nem látja a publikum, ha önök rajtunk még negatíve, vagyis úgy sem tudnak segíteni, hogy ellenünk intézett célz[atos (?)] és megalázó támadásokat elhárítanak, akkor a miniszter urat meg fogják buktatni a parlamentben, és természetesen az utódja már nem jöhet a régi programmal. Fouchet erre Daniélouval visszavonult, és kb. két óra hosszat tanácskozott. Azután visszajött hozzám, és azt mondta: „*après la ratification on fera quelque chose pour vous* [a ratifikáció után valamit tenni fogunk Önökért]. *Je ne sais pas encore quoi mais probablement au sujet de l'armée.*” [Egyelőre nem tudom, mit, de valószínűleg a hadsereg ügyében.] Én figyelmeztettem, hogy a „*signe d'amitié doit être très visible même retentissant*” [a barátság kifejezésének nagyon észrevehetőnek, sőt harsánynak kell lennie], különben nem lesz elég erős dolog, amire támaszkodhatunk, hogy a német irányú propagandát ellensúlyozhassuk.¹⁷⁷ Azon kérdésére, mik a legsürgősebb kívánságaink, rámutattam a sorozásra, Nyugat-Magyarországra, rutén területre és arra, hogy pénzügyileg nem fogunk rendbe jöhetni, ha a jóvátételi bizottság nem adja meg az ismeretes és már kért garanciákat.¹⁷⁸ Igen jó hatással volt, hogy a kormányzó úrtól kezdve minden tényező, akivel D. beszélt, hangsúlyozta, hogy Magyarország rendkívül sokat remél Franciaországtól és a *commission de délimitation*tól. Én csendesen megjegyeztem, mikor ezt D. előttem kiemelte, hogy a felcsigázott és aztán megcsalt remény (*les espoirs déçus*) rendszeren rossz tanácsadó szokott lenni.

Fouchet hirtelen megkérdezte tőlem, hogy mi a véleményem a közép-európai helyzetről. Én azt feleltem, hogy ha nem unja végighallgatni az én legsajátabb egyéni nézetemet, evvel szívesen szolgálhatok. Előrebocsátottam, hogy a kisan-tant egy múlandó dolog, amely Oroszország föltámadásával természetesen fel fog bomlani, alkotó elemeire. Ez csak egy esetben nem fog megtörténni, ha

¹⁷⁵ Tengeralttjárók ellen használt romboló.

¹⁷⁶ Csáky Imre gróf külügyminisztert.

¹⁷⁷ A magyar külpolitika franciabarát vonulata a szélesebb közvélemény előtt egyáltalán nem volt népszerű, és a diplomaták egy része sem tudott vele azonosulni. A közgondolkodás a franciákat tartotta a trianoni béke értelmi szerzőjének, s inkább a háborús fegyvertárs Németországgal való együttműködést szorgalmazta. A MÁV esetleges bérbeadása ellen 1920 nyarán több szervezet is tiltakozott.

¹⁷⁸ Lásd 118. jegyz.

létrejön az orosz–német szövetség, mikor is a kisantant *bon gré – malgré* [kénytelen-kelletlen] ehhez fog csatlakozni.¹⁷⁹ Mindennek [okát] természetesen részletesen kifejtettem neki, s itt csak a gondolatmenetre szorítkozom. Önök, mondtam, vagy akarják a német befolyást Közép-Európában megakadályozni, [s (?)] ezáltal a nyomást a saját határainkon csökkenteni, vagy nem. Ha igen, akkor [majd (?)] fog kelleni egy állam önöknek, amely ezt biztosítja, „*qui jouera dans un certain moment le rôle de votre gendarme et surveillant*” [amely egykor majd az Önök csendőrének és felvigyázójának szerepét fogja játszani]. Ez Cseh-Szlovákia nem lehet, mert összetételénél fogva ennek érdeke az orosz–német szövetség. Ez nem fog akarni „*devenir le champ de bataille de deux grandes puissances et d’une guerre civile*” [két nagyhatalom és egy polgárháború hadszínterévé válni]. Egy olyan állam kell, hogy legyen,¹⁸⁰ amely erős, és amelynek nincsenek sem szláv, sem germán rokonai a szomszédságban. Szóba jöhetne Románia, de a baj az, hogy rosszul fekszik, és egy túlságos támogatás feltétlen Franciaország ellen ingerelné Oroszországot. Ugyanezt mondhatnám Lengyelországról is. A mondottakból következik, hogy Jugoszlávia sem alkalmas. Ön persze, folytattam, erre azt gondolhatja, hogy mint magyar beszélek így, de a jövő nekem fog igazat adni, amint a jelen is már igazol. (Erre kitértem a cseh–német, német–román gazdasági szerződésekre.) Azt is gondolhatná Ön, hogy ha ezt a politikát elfogadnák és egy életképes Magyarországot teremtenének, mi garantálná, hogy ez nem fog ellenünk fordulni? Egy kis megfontolás beláttatja, hogy Magyarország helyzete maga a garancia. Akinek az összes szomszédain van követelnivalója, akit pénzügyileg és gazdaságilag önök irányíthatnak, az nem választhat más utat. Németországhoz csak a kétségbeesés hajthat, mert igen jól tudjuk, hogy ez a politika súlyos és fájdalmas lemondások mellett volna csak lehetséges. A monarchia szétrobbantásával kikapcsolták az ellentéteket a balkánépek [sic!] és a németek között, és a németek minket akkor támogatnának csak, ha ebből mi is levonnánk a konzekvenciákat. Önök itt csak akkor bírhatnak *influence prépondérante*-tal [túlnyomó befolyással], ha egy elég erős Magyarország *croquemitaine*-jével [mumusával] játszha[tnak] a Párizstól oly messze eső országok fővárosaiban. „*Je vous comprends parfaitement*” [teljesen értem Ön], felelte Fouchet, „*et je partage vos vues*” [és osztom a nézeteit!]. Az önök közvéleményében, de politikai [köreiben (?)] is,

¹⁷⁹ A jóslat nem vált be: a kisantant – 1921-ben Romániával kibővülve – hosszú életű szerveződés maradt, s csak az 1930-as évek végén bomlott fel. Németország és a Szovjetunió erősödése eltérően hatott a kisantant egyes tagállamaira, de az 1922-től két évtizeden át tartó német–szovjet gazdasági (és katonai) együttműködés inkább szilárdította a kisantant belső egységét. Az 1939 augusztusában aláírt német–szovjet megneemtámadási szerződés idején viszont – Csehszlovákia felbomlását követően – a kisantant már nem létezett.

¹⁸⁰ Tudniillik Franciaország közép-európai támasza.

fejteztem be, megnyilvánult a félelem, hogy a közép-európai kis népek elhagyják Franciaországot, „*s'ils ne sont pas ménagés*” [ha nem gondoskodnak róluk]. A *ménagement*-ra [gondoskodásra], mondtam, nem lehet számítani, mert hálára és szimpátiára nem lehet tartós politikát felépíteni, ha az érdekek másfelé vezetnek. Éppen azért Vrangelre¹⁸¹ se nagyon számítsanak, mert ez a politika is csak múlt személyi köteléken alapulna. Minden *ménagement*-nál hathatósabb eszköz egy erős franciabarát Magyarország, amely ellenállni képes volna a környező népek azon szándékainak, hogy Franciaország befolyása alól magokat függetlenítsék. Ez volna a Foch¹⁸² által katonailag 50 évre biztosítani akart védelmi politika diplomáciai befejezése. Egy koalíciót Franciaország ellen egy közös határral bíró Lengyel- és Magyarország mindig meg tudnának akadályozni.

Daniélou utazás közben nagyon is észrevette, hogy úgy Szobon innen, mint túl *le pays a le même caractère* [ugyanolyan jellegű a táj]. Igen jó hatást tett az esztergomi felrobbantott híd, melyről nem tudta felfogni, hogy a csehek miért tették tönkre.¹⁸³ Azután megmutattam neki, hogy míg a káptalan innen, annak birtoka túl van a demarkációs vonalon, úgyhogy nem kap se tejet, se főzeléket, sem gyümölcsöt, semmit, míg ellenben odaát ez piac miatt elrohad.

Nemzetiségi szempontból igen jó hatást tett rá dr. Siegescu¹⁸⁴ látogatása, akinek előre megírtam, hogy mit mondjon. Vasárnap Salgótarjánba megyünk.

A benyomásom az, hogy Daniélou meg van nyerve a magyar ügynek. De tekintve, hogy ő népszerűségére hiú ember, azt hiszem, működését ketté kell osztanom egy [nyílt és] egy titkosra. A francia közvélemény ma még erősen támogatja a volt szövetségeseket,¹⁸⁵ valamint a békék szolidaritásának a gondolatát. D. ezt nem fogja szem elől tévesztetni, [de] mivel Millerand-nal és Berthelot-val igen

¹⁸¹ Pjotr Nyikolajevics Vrangel (1878–1928) orosz tábornok, 1920 áprilisától a szovjet Vörös Hadsereg ellen harcoló fehér haderő főparancsnoka, aki nem csupán katonai, hanem állami-politikai elensúlyt is kívánt teremteni az egykori orosz birodalom területén kiépülő bolsevizmusnak. 1920 novemberében – a Krím térségében elszenvedett katonai vereségét követően – a francia földközi-tengeri flotta segítette a Vrangel által vezényelt kiűrtést, amelynek során 70 ezer katona és közel 80 ezer civil menekült hajón Törökországba, majd onnan különböző európai országokba.

¹⁸² Ferdinand Foch (1851–1929) francia tábornok. 1918-ban a szövetséges haderők főparancsnoka, 1919-ben a francia Legfelsőbb Haditanács elnöke, majd haláláig örökös tagja.

¹⁸³ Az Esztergom és Párkány között 1895-ben felépült Mária Valéria híd északi részét 1919. július 22-én robbantották fel cseh katonák – feltehetőleg véletlenül. Két évvel később ideiglenes gyaloghíddal pótolták a hiányzó üttestet, 1927. május 1-jén pedig újra átadták a forgalomnak a kijavított hidat.

¹⁸⁴ Siegescu József (1873–1931) irodalomtörténész, magyarbarát román kisebbségi vezető. A Budapesti Tudományegyetem professzora (1911–1927).

¹⁸⁵ Raymond Poincaré (1860–1934), aki a világháború idején köztársasági elnök volt (1913–1920), 1920 szeptemberében a tekintélyes *Revue des Deux Mondes* folyóirat hasábjain támadta a francia–magyar közeledést, s a következő üzenetet fogalmazta meg olvasóinak: „Azok, akik velünk voltak a béke megkötése idején, továbbra is a szívünkhöz közel kell, hogy álljanak, azok pedig, akik még mindig ellenük [Franciaország szövetségesei ellen – Z. M.] vannak, nem lehetnek teljesen velünk.” Lásd *Poincaré, R.: Chronique de la quinzaine* i. m. 447.

szoros viszonyban van és mivel erős külpolitikai ambíciói vannak, titokban mindent meg fog tenni a magyar kurzus pozitív megvalósítására. Ebben nagy segítségére lesz a titkára,¹⁸⁶ aki ügyvéd és újságíró, s aki teljesen meg van nekünk nyerve.

Csáky István
köv. attaché

7-[d]ik és 8-[d]ik 187 jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 24.

Ma Salgótarjánban voltunk. Dr. Bíró¹⁸⁸ és dr. Chorin¹⁸⁹ adatokkal bizonyították az újonnan vont határ gazdasági lehetetlenségeit. Nagy hatást tettek rá a gyönyörűen tartott, de vasárnap folytán vesztglő gyárépületek. D. kijelentette, hogy a vak is látja, hogy el kell pusztulnunk, ha nem lesz határkiigazítás. Mikor ismét visszatért a téma, vajon „*accords économiques*” [gazdasági megállapodások] alapján nem lehetne-e a kérdést rendezni, felhasználtam egy éppen akkor érkezett sürgönyt, melyben a bányatársulat egy vállalata felpanaszolja, hogy nem tudja az általa szénért, melyet a cseheknek már átküldött, kompenzációként kapott bányafát¹⁹⁰ megkapni, hogy kimutassam D.-nak, hogy csak gazdasági alapon velük megegyezni lehetetlen. Hiszen világos, hogy ha az egyik szerződő fél a másiktól majdnem független, és minden *atout*-t [ütőkártyát] a kezében tart, míg a másik abszolúte függ tőle, akkor egy ilyen szerződés betartása az erős fél kénye-kedvére van bízva, amire gazdasági életet felépíteni naivság volna. Például felhoztam a híres osztrák–cseh szén- és osztrák–jugoszláv élelmiszer-szerződést,¹⁹¹ melyet az erősebb független fél „*unila-*

¹⁸⁶ Jean Moleyre (?-?) francia újságíró, ügyvéd, diplomata. Moleyre később – magyarországi úti élményeit és Daniélou parlamenti jelentését felidézve – rokonszenvező tanulmányt írt a magyarországi mezőgazdaság helyzetéről. Lásd *Jean Moleyre: L'Agriculture en Hongrie. France et Monde* 7. (1921) 544–558.

¹⁸⁷ Helyesen: 8. és 9. jelentés.

¹⁸⁸ Bíró Pál (1881–1955) üzletember, politikus. Parlamenti képviselő, a magyar békeelőkészítő munkálatok ipari szakértője, a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatója (1917–1927), később elnöke.

¹⁸⁹ Chorin Ferenc (1879–1964) jogász, nagyiparos. 1918–1925 között a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója, később elnöke, egyben a Gyáriparosok Országos Szövetségének alelnöke, majd elnöke.

¹⁹⁰ A bányajáratok aládúcolásához használt támfák anyagát.

¹⁹¹ A Monarchia felbomlása után feketeszénrel egyáltalán nem, barnaszénrel pedig alig rendelkező Ausztria Csehszlovákiából tudta beszerezni a fűtéshez, közlekedéshez és a gyáripar működtetéséhez szükséges szenet egy 1918 decemberében aláírt szerződés révén, ezzel párhuzamosan azonban le kellett mondania a németlakta Szudéta-vidékre vonatkozó igényéről. A csehszlovák kormány a szerződést megszegve több alkalommal is a szállítások felfüggesztésével tartotta sakkban az osztrák kormányt. Ausztriát eközben súlyos élelmiszerhiány is sújtotta, amit a Szerb–Horvát–Szlóven Királyságból érkező importtal kívánt enyhíteni. Egy 1919 decemberében megkötött egyezmény értelmében az élelmiszer ellentételezéseként Ausztria vasúti mozdonyokat szállított, illetve javított Belgrád részére, ezt azonban a délszláv kormány 1920 áprilisában felmondta. Az új szerződést – amely Ausztria részéről a mozdonyokon kívül más iparcikkek szállítását is előírta – csak 1920. szeptember közepén írták alá.

téritablement dénoncé” [egyoldalúan felmondott], tisztán politikai okokból. Tehát bizonyos területeket meg kell kapnunk, hogy függetlenebbül élhessünk, mert ekkor a retorzió lehetősége megszűnik, és akkor két inkább egyenrangú fél állván szemben, a másik is fogja respektálni az egyezményeket. Csak így lehet az „*accords économiques*”-ok alapján a mindenki által annyira óhajtott békés fejlődést biztosítani. D. erre Chorin, Bíró és előttem kijelentette, hogy ő proponálni fogja a határnak az etnográfiai adatokkal megegyező megváltoztatását. Ezt annál is könnyebben teheti, mondottam, mert a tótokkal még 1918-ban volt egy ilyen megegyezésünk (Hodzsza–Bartha),¹⁹² amelyet a csehek erőszakkal döntöttek meg.¹⁹³ Ezt a szerződést jó volna megszerezni neki.¹⁹⁴ Ő még hozzáfűzte, hogy most már csak így bírja elgondolni a béke fenntartását, de ha ezt megkapjuk, azt hiszi, hogy legalább 25 évig nem fogunk háborús szándékokkal foglalkozni. Hogy neki ezen propozíció megtételére komoly szándékai vannak, azt több dologból láttam. Például nagyon érdeklődött, mi tudunk a „*commissions de délimitations*” [határmegállapító bizottságok] összetételéről. Vajon nem lesz-e ott túl sok katona? Kitől fog függeni etc.? Ezzel csak azt akarom mondani, hogy ő maga mindent meg fog tenni, de látom, hogy maga sem biztos a sikerben.¹⁹⁵ Salgón látott erdélyi menekülteket is. Nagy

¹⁹² Bartha Albert (1877–1960) katonatiszt, hadügyminiszter (1918. nov. 9. – dec. 12.). Milan Hodža (1878–1944) szlovák politikus, a magyar, majd a csehszlovák parlament képviselője, 1918–1919-ben a csehszlovák kormány magyarországi megbízottja. Hodža 1918. november 24-én érkezett Budapestre, ahol tárgyalásokat kezdett Jászi Oszkárral, a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó tárca nélküli miniszterrel. Egy korabeli laptudósítás szerint már november 30-án elvi megállapodás született arról, hogy a „tót imperium” alá kerülő területeken „szlovák fennhatóság alá kerül a közigazgatás, az igazságügy és a közoktatásügy. A gazdasági vonatkozású ügyeket tovább is Budapestről intézi a magyar kormány, tehát ide tartoznak a vasutak és más közlekedési eszközök, a pénzügy, adóbehajtás, a közlélmzés stb. [...] A megállapodás szerint a városok közül Pozsony, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Dobsina, Gölnicbánya, Kassa, Ungvár és több más város marad magyar közigazgatás alatt. Tót imperium alá kerül: Bártfa, Kisszeben, Eperjes, Késmárk. Szepesbela, Igló, Rózsagegy, Pöstyén, Szliács és a Tatra nagy része.” Lásd Általánosságban befejezték a tótkérdés tárgyalását. Budapesti Hírlap, 1918. december 1. 2–3. A magyar értelmezéssel szemben Hodža teljes állami szuverenitásra tartott igényt a megjelölt területen. December 2-án a prágai kormány közbelépésére a tárgyalások megszakadtak, majd némi szünet után – immár Bartha bekapcsolódásával – tovább folytatódtak. December 6-án Bartha és Hodža arról értesítette Ferdinand Vix alezredest, a budapesti antantmisszió parancsnokát, hogy megállapodásuk értelmében az ideiglenes demarkációs vonal a szlovák–magyar nyelvhatárnál húzódik, a Dévény–Bazin–Pered–Érsekújvár–Verebély–Bát–Losonc–Szomolnok–Gölnicbánya–Gálszécs–Töketeres–Nagymihály–Szobránc–Homonna–Laborc vonal mentén, ám az csak a Párizsból érkező újabb rendelkezésekig marad érvényben.

¹⁹³ A szövetségesek újabb jegyzéke december 23-án a nyelvhatárnál jóval délebbre – a Duna–Ipoly–Losonc–Rimaszombat–Gönc–Ung vonalig – tolt a demarkációs vonalat.

¹⁹⁴ Az egyezmény szövegét nem ismerjük. Az események után egy évvel Bartha egyenesen tagadta, hogy megegyezett volna Hodzával a demarkációs vonalról. Lásd Hodzsza 1918-ban nem demarkációs vonalat, csupán „tót miniszteri tárcát” kívánt a Károlyi-kormánytól. Budapesti Hírlap, 1929. január 3. 5. Vö. *Suba János*: Demarkációs vonalak Felvidéken 1918. (Kartográfia-elemzés.) Közép-Európai Közlemények 11. (2018) 1. sz. 107–125. Vö. 224. jegyz.

¹⁹⁵ A francia parlamentnek természetesen nem volt joga a trianoni béke – mint sokoldalú nemzetközi szerződés – felülbírálatára, azt csak egészében fogadhatta vagy utasíthatta el. A magyar határok etnikai elvű módosításának kivitelezése csak úgy volt elképzelhető – s még úgy is bajosan –, hogy a

szimpátiát mutatott a parasztok iránt, akikkel folyton szóba kellett állni. A szociális állapotok iránt is erősen érdeklődött, és amit látott és hallott, az igen kielégítette. A salgói kirándulás igen jól sikerült, a fogadtatásról minden oldalról gondoskodtam. A miniszter úr által jelzett baranyai misszió nem jelentkezett a nekik kitűzött órában. De az álló gyárakra mutatva és a vasárnap nem járó vonatokra hivatkozva mondtam, hogy jó volna a szerbeket Pécsről mielőbb kitenni.¹⁹⁶ Hazafelé jövet az igazán rossz utakon D. egyszerre akkorát zökkent, hogy majd kirepült a kocsiból. Látja, mondtam, így néznek ki a legjobb útjaink. Mondja meg Párizsban, ha a mi háborús szándékainkkal töltik meg a fejét, hogy a saját bőrén érezte, hogy még ha akarnánk se tudnánk háborút viselni. *C'est évident* [ez nyilvánvaló], felelte nyögve. A szabadkőművesekről beszélve kijelentette, hogy ő nem az, de azért nem hiszi, hogy okos volt őket feloszlattunk,¹⁹⁷ mert azt mondja, hogy befolyásos tagjaik folyton látogatják Masarykot¹⁹⁸ és Benescht¹⁹⁹ [sic].

Ullmann-nal²⁰⁰ terveik vannak, mert Fouchet, hogy összehozza őket, meghívta szerdára²⁰¹ ebédre. Én fogok beszélni U.-nal, és óvatosságra intem. Addig nem is akartam D.-t elvinni Ullmannhoz, míg el nem dől, vajon jön-e Dulieni²⁰² Pestre vagy nem. Ha megjött volna, talán jobb lett volna az egész dolgot Dulienire bízni.

Még néhány szót kívánok szólni a titkáráról. M. Moleyre egy igen intelligens, agilis fiatalember, aki a háború alatt a berni francia követségen „*renseignement*” [tájékoztatási] szolgálatot tesz. Jelenleg ügyvéd. Észrevettem, hogy egész

---

határmegállapító bizottságok tesznek javaslatot nagyszabású kiigazításokra, amelyet a nagyhatalmak és az érdekelt felek magukévá tesznek. Ebben a folyamatban lehetett – volna – szerepe a francia parlament állásfoglalásának.

¹⁹⁶ Vö. 164. jegyz.

¹⁹⁷ A magyarországi szabadkőműves szervezeteket az 1920. május 18-án kelt, 1550/res. B. M. sz. rendelettel oszlatták fel – az intézkedés indoklásában a szabadkőművességnek „a háború felidézésében, a háború folyamán, majd [...] a defetizmus és az általános destrukció felkeltésében s állandó élesztgetésében, a forradalomnak és a bolsevizmusnak felidézésében való tudatos aknamunkája” szerepelt. A központi funkciókat betöltő Podmaniczky utcai páholyház a szélsőjobboldali Magyar Országos Véderő Egyesület székháza lett.

¹⁹⁸ Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) cseh(szlovák) szociológus, filozófus, politikus. Az első világháború idején a csehszlovák függetlenségi gondolat hirdetője, az önálló Csehszlovákia egyik megalapítója, köztársasági elnök (1918–1935).

¹⁹⁹ Edvard Beneš (1884–1948) cseh(szlovák) jogász, politikus. Masaryk oldalán a független Csehszlovákia szószólója, majd csehszlovák külügyminiszter (1918–1935), később több ízben miniszterelnök és köztársasági elnök.

²⁰⁰ Ullmann Adolf báró (1857–1925) bankár, 1909-től haláláig a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója, aki már 1920 januárjában tárgyal Loucheurrel Párizsban magyarországi francia tőkebefektetések lehetőségéről.

²⁰¹ 1920. okt. 27-ére.

²⁰² Mario Dulieni (?-?) olasz származású francia üzletember, Daniélou üzleti ügyintézője. Egy fertőzés miatt két hétig járóképtelen volt, így nem tudott 1920 októberében Budapestre utazni.

nap eltűnik, és folyton a francia konzullal²⁰³ van együtt, s tőlem is a gazdasági előkelőségek után érdeklődik. Hogy kiderítsem, mit csinál, erőszakoltam, hogy kísérjen el Salgóra. Ott egy eminens gazdasági környezetben gondoltam, majd speciálisan kiterjesztem rá a figyelmemet. Tényleg láttam is, hogy minden „prix” [ár], „prix de revient” [önköltségi ár], „rendement” [hozam], „marché” [kereslet] és „matières premières” [nyersanyagok] adatot feljegyzett. D. ezen mulatni látszott, de mivel ő egy okos ember, azt hiszem, ez inkább csak nekem szólt. A benyomásom az, hogy míg D. reprezentál és igyekszik figyelmemet Moleyre-ről elterelni, addig az utóbbi szaglászik igazán gazdasági lehetőségek és politikai adatok után. Azt hiszem, D. argumentumokat keres, amivel Párizsban anélkül, hogy kompromittálná magát, síkra szállhat mellettünk oly irányban, mely saját gazdasági előnyeit is támogatni fogja. Azt hiszem, fő feladatunk volna arra ügyelni, hogy az ő előnyeit igazán fedjék a mieinket, és valahogy ezeket felül ne múlják.

Csáky István
köv. attaché

10-[d]ik és 11-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 26.

Ma kifejtette D., hogy miért hiszi, hogy nehéz lesz nekünk Franciaországban egy kölcsönt kapnunk. Azt mondja, tudomása szerint szomszédaink is fordultak volt már ilyen kéréssel hozzájuk, de elutasításra találtak, így most furcsa lenne, ha mi, volt ellenség, kapnánk. Ebből is csak azt akarom következtetni, amit előzőleg már voltam bátor jelteni, hogy Franciaország „*veut ménager l’opinion publique de nos voisins*” [kézben akarja tartani szomszédainknál a közvéleményt]. Ez lesz a határ, ameddig el fognak menni, de ugyanakkor nem fogják elmulasztani ezt az „opinion”-t úgy megdolgozni, hogy nekik tágabb teret engedjen a mi kielégítésünkre. D. meggyőződése, hogy a béke Közép-Európában csak így tartható fenn. Ő munkálatait két részre osztja: 1° *rapport* a külügyi bizottság előtt, amely most változtatni fog, főleg a konklúziókban; 2° *discours à la chambre* [beszéd a Kamarában – értsd: a Képviselőházban], melyben a szerzett tapasztalatokat fogja kifejteni. Nagy *débats*-kra [vitákra] nézete szerint akkor fog sor kerülni, ha az „*extrême gauche*” [szélsőbaloldal],²⁰⁴ mely nekünk nagy ellenségünk, beléje köt. Roppant hatott rá is, de különösen a titkárára a nagy és egységes nemzeti érzés, amelyet nálunk észrevenni véltek. A titkár, aki D.-nak igen bizalmas embere,

²⁰³ Budapesten ekkor csupán egy francia konzuli hivatal működött a főbiztosság alárendelésében – e hivatal munkatársa volt Jean de Vréuille (?-?), aki 1924-ben valóban budapesti konzul lett. Csáky feltehetőleg órá, esetleg a gazdasági ügyekben járatos Raoul Chélard (1857–1939) kereskedelmi attaséra utal.

²⁰⁴ A szocialisták parlamenti csoportja.

különösen azt bámulta, hogy még a „*poule*”-ok [tyúkok – értsd: prostituáltak] is ugyanazon nemzeti argumentumokat használják, mint „*vos homme d'état*” [az Önök államférfiai]. Én erre azt mondtam, hogy ez természetes, hisz az igazán nagy igazságok azok, amelyek a népben élnek. Az szenved. És rájön, hogy mért kell nélkülöznie. Azt persze nem tudta, hogy a kérdéses *poule*-t előző nap megdolgoltam, hogy mit mondjon. Kitűnő hatással volt a rutén parasztküldöttség, melyet kérésemre Kutkafalvy²⁰⁵ hozzájuk vezetett. Mikor este D. közölte velem, hogy a rutének, akiket idáig „nem akartam” hozzája bocsátani, mégis beférkőztek hozzá, érdeklődéssel kérdeztem, hogy hogyan folytak le a dolgok. Mire ő különösen három pontot emelt ki. 1° ruténül beszéltek; 2° azt mondták, hogy ha nem szabadítják meg őket a csehektől, fegyvert fognak; 3° sírva kezét csókoltak neki. Ez a látogatás szörnyen imponál neki, mert mindenkinek elmondja. Amilyen „*Effektenhascher*” [hatásvadász], nincs kizárva, hogy a *tribune*-re [szónoki emelvényre – értsd: a Képviselőház elé] viszi. Azt mondtam legalább neki, hogy a kézcsozó öreg paraszt képe nagyszerűen hatna a nagy francia lélekre! Ullmann-nal beszéltem. Ő csak kis „*allusion*”-t [célzást] fog tenni, hogy reméli, hogy ő is, mint sok más honfitársa, nem fogja elmulasztani bizalmát az újraráépülő Magyarország iránt azáltal tanúsítani, hogy valami „*Geschäft*”-ben [üzletben]²⁰⁶ részt vesz. Itt nem a haszonról, de a bizalomról van szó, melyet 20 fr-kal is kifejezésre lehet hozni. Ebben megállapodtunk, azt hiszem, és sem nem sok, sem nem kevés.

A Berthon–Troismonts²⁰⁷ klikk-kezel a[z] *Haut-Commissariat* [főbiztosság]²⁰⁸ igen rossz viszonyban él. Azt tartják, hogy hiába költik a nagy fizetéseket, és rontják a franciák hírét mindenféle gyanús üzlettel. Csempészetet is emlegetnek. Nem mulasztottam el rámutatni arra, hogy ilyen körülmények között ne csodálkozzanak futárcsúszásokon,²⁰⁹ mire de Robien megjegyezte: „*évidemment*” [nyilvánvaló]. Hogy ily hírek keringenek, ezt a miniszter úr²¹⁰ is megemlíthetné, ha még kínozzák futársérelmekkel, mert nem fog süket fülekre találni, és csak

²⁰⁵ Kutkafalvy Miklós (Nyikolaj Kurka) (1882–?) kárpátaljai publicista, ügyvéd, politikus. 1919–1922 között a Nemzeti Kisebbségi Minisztérium ruszin ügyekért felelős államtitkára, 1920–1922-ben nemzetgyűlési képviselő.

²⁰⁶ Fáradozásaiért Daniélou – amint azt a bevezető tanulmány említi – a Külügyminisztérium közbenjárására tekintélyes nyereséget biztosító kereskedelmi üzletben lett részes 1921 elején.

²⁰⁷ Georges-Charles de Troismonts gróf (?–1930 k.) francia katonatiszt, 1919–1921-ben a budapesti francia katonai misszió parancsnokának segédtisztje századosi, majd őrnagyi rangban. Berthon (?–?) francia katonatiszt, a budapesti francia katonai misszió tagja alezrederesi, majd ezrederesi rangban. Troismonts később megtalálta a számítását Magyarországon: 1921-ben kilépett a katonai misszió kötelékéből, Budapesten telepedett le és különböző kereskedelmi vállalatok, valamint magyar–francia üzleti és kulturális szervezetek vezetőségében működött.

²⁰⁸ A Fouchet vezette budapesti francia képviselet.

²⁰⁹ Konkrét esetet nem ismerünk, de Csáky feltehetőleg arra utal, hogy valamely francia futár(ok) személyével vagy csomagja(ik) tartalmával kapcsolatban merült fel a csempészés gyanúja.

²¹⁰ Csáky Imre gróf külügyminiszter.

elmérgesíti a viszonyt a civilek és a katonák között. Ez alkalommal nem mulasztottam el meggyőződni arról sem, vajon igaz-e, amit W. úr²¹¹ gróf Khuen-Héderváry tanácsos úrnak²¹² mondott, hogy a vagonlakóknál tett látogatás kitűnő hatását a francia katonai misszió tagjai azzal akarták lerontani, hogy maguk kerestek azonnal lakásokat, mintegy bizonyítékul arra, hogy ha akarnánk, el tudnánk őket helyezni. Többször agit adtam neki arra, hogy ezt az orrom alá dörzsölje, amit meg is tett volna, ha a dolog igaz lenne. Mindenesetre, hogy mindennek elejét vegyem, azt mondtam az előbb említett beszélgetés folyamán: „ne csodálkozzék kérem, ha a tisztjeikről ilyen nem éppen hízélgő hírek keringenek, hisz a napokban is megtörtént, hogy ezek az urak privát lakások után érdeklődtek, és azonnal is kaptak csomó ajánlatot a hírheft vagyonos osztálytól, ugyanazoktól, akik ha menekülőket akarunk hozzájuk vinni, orvosi bizonyítványokkal stb. jönnek.” Hallier tábornokról²¹³ is volt szó. Úgy civilek, mint katonák ellene dolgoznak. Én azt mondtam, hogy nézetem szerint ebben az esetben nehéz lesz azt mondani, hogy az angolok vagy olaszok küldték ide Hallier-t. Fouchet azt mondta: „*attendez, il n'est pas encore là*” [várjon, még nincs is itt]. De Robien Noulens-nak²¹⁴ ír, hogy ezt elhárítsa. D. egy rapportot küldött. D. titkára azt a tanácsot adta nekem, hogy később is, ha vannak ilyesfajta nehézségeink, írjak. D.-nak, aki hamarabb fog intézkedhetni, mint ha hivatalos úton történnék. Véletlenül megtudtam, hogy a francia klérus kinevezésére és irányítására döntő befolyása van Rómában a francia *séminaire supérieur*-jének [szeminárium főnökének]. Ő nevezte ki Msgr. Dubois-t²¹⁵ párizsi érsekké. Ez jóban van D.-val, és neki mindent besúg, mert egy odavaló falubeli parasztnak a fia. Jó volna gróf Somssichsal²¹⁶ tudatni. A nevét nem jól értettem (Lafont?),²¹⁷ de nem mertem érdeklődni.

²¹¹ Személyét nem tudtuk azonosítani.

²¹² Khuen-Héderváry Sándor gróf (1881–1947) diplomata. A Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője (1920–1925).

²¹³ Henri Hallier (1866–1956) francia tábornok. 1919-től a bécsi francia katonai misszió parancsnoka, majd a katonai ellenőrző bizottság francia tagja, egyben a francia követség katonai attaséja. Budapestre vezényléséről nincs tudomásunk.

²¹⁴ Joseph Noulens (1864–1944) francia politikus, diplomata. Parlamenti képviselő, majd szenátor (1920–1924), különböző posztokon több kormánynak is tagja, 1919–1920-ban mezőgazdasági és élelmészeti miniszter. Közbenjárásától azért lehetett eredményt remélni, mert 1913–1914-ben a hadügyminisztériumot vezette.

²¹⁵ Louis-Ernest Dubois (1856–1929) francia katolikus főpap. Rouen (1916–1920), majd Párizs érseke (1920-tól haláláig). Bár a pápa csak 1920. december 13-án emelte Dubois-t az augusztus végén megüresedett párizsi érseki székbe, diplomáciai körökben, úgy látszik, már hetekkel korábban tényként beszéltek kinevezéséről.

²¹⁶ Somssich József gróf (1864–1941) diplomata. Magyarország külügyminisztere (1919. nov. – 1920. márc.), majd szentszéki követ (1920. júl. – 1924. szept.).

²¹⁷ Henri Le Floch (1862–1950) francia teológus. A Rómában működő francia papi szeminárium rektora (1902–1927). Posztjáról a pápa kérésére távolították el, mert szoros kapcsolatot ápol az Action Française nevű radikális jobboldali szervezettel.

A balatoni kirándulás kitűnően sikerült. Ő az „*état de l’agriculture*”-t [mezőgazdaság helyzetét] akarta látni ott, ahol az oláhok nem voltak. Azt tapasztalta, hogy „*vous manquez d’engrais artificiel et de machines agricoles*” [Önöknek kevés a műtrágya és a mezőgazdasági gép]. Pécszet ez alkalommal ismét felemlítettem.²¹⁸

Jó hatással volt az, hogy a miniszter úr beléje nagy bizalmat látszott helyezni. Ezt nem nekem, de Fouchet-nak mondta. Azt hiszem, ez a hiú ember, ha még gazdasági érdeklődése is ide lesz irányítva, nem fogja elmulasztani, hogy ezen bizalomra érdemesnek mutatkozzék, már azon szempontból is, hogy a befolyását dokumentálja.

Csáky István
köv. attaché

12-[d]ik jelentés a Daniélou-féle misszióról – Budapest, 1920. X. 29.

Ma reggel 10:15-kor elutazott Daniélou. Fouchet és de Robien bizalmasan megmondták nekem, hogy D. nem fog a ratifikáció ellen konkludálni,²¹⁹ mert ennek nem volna értelme, ha mi már úgyis ratifikáltunk, azonfelül attól is fél, hogy ez a kormány bukását vonná maga után, és esetleg egy baloldaliabb kormány jutna hatalomra. Mindezt az éjjel D. megbeszélte de Monzie szenátorral,²²⁰ aki egy magánügyben (egy *sequestre* [vagyonzárolás] dologban magyar klienst vállalt) tegnap este ideérkezett. De Monzie, mellesleg megjegyezve, nagy barátunk (*pour cause* [okkal]), és Daniélouval ellenkező véleményen van, amennyiben a trianoni szerződés elvetését fogja a szenátusban javasolni.²²¹ De Monzie volt miniszter,²²² hétfőn fog visszautazni. Ami D. propozícióját illeti, ő a tribune-ön le fogja szegezni azt a határt, mely etnográfiailag megfelel és amely a mi megélhetésünkre és Közép-Európa békéjének a helyreállítására szükséges. Ezt nekem Fouchet is megerősítette. De bizonyára már azért is meg

²¹⁸ Vö. 164. jegyz.

²¹⁹ Végkövetkeztetése nem szól majd a ratifikáció ellen.

²²⁰ Anatole de Monzie (1876–1947) francia politikus. Parlamenti képviselő, szenátor (1920–1929), különböző posztokon több kormánynak is tagja, 1920–1921-ben a trianoni békeszerződés ratifikációjának szenátusi előadója, a gyenge magyarbarát francia irányzat egyik legaktívabb képviselője.

²²¹ A szenátus 1921. július 11-ei ülésén de Monzie – aki akkor már nem volt az ügy előadója – valóban ellenezte a trianoni békeszerződés ratifikálását, s erre szólította fel a többi szenátort is. Lásd *Journal Officiel de la République Française* (Débats parlementaires: Sénat), 1921. július 12. 1696–1700.

²²² De Monzie ekkor még nem volt miniszter, de 1913-ban és 1917-ben is tagja volt a kormánynak mint a kereskedelmi flottáért, illetve a tengeri kereskedelemért felelős államtitkár. Lásd 220. jegyz.

fogja tenni, hogy üssön egyet Tardieu-n,²²³ aki bizonyára más véleményen lesz és aki neki személyes ellensége.²²⁴ Én azt ajánlottam neki, hogy álljon a *lettre d'envoi* [kísérőlevél] alapjára, és annak a „*termes vagues*”-jait [bizonytalan megfogalmazásait] öntse ezekben a pozitív klauzulákba, amelyekből azután függővé tenné a ratifikálást.²²⁵ Ez esetben, mondtam neki, a *commission de délimitation* [határmegállapító bizottság] nem mint olyan menne ki, hanem *commission de contrôle* [ellenőrző bizottság], amely hivatva volna egy francia parlamentben leszögezett álláspont helyességét megállapítani. Mondanom sem kell, hogy ez mennyire megkönnyítené a mi helyzetünket. Viszont, azt hiszem, a csehekét is. D. ezt elfogadni látszott. Ez egyszersmind biztosítaná a francia kurzust Magyarországon, mondtam neki. Mert féltő, hogy ha önök Teleki–Csákyt bukni engedik az eredménytelen franciapolitika folytán, akkor az új kormány csak egy új iránnyal jöhetne. Megmondtam azt is, hogy ez a második alkalom, ahol örökre megnyerhetik Magyarországot. Búcsúzásul átadtam neki a Hodzsa–Bartha-féle egyezményt és térképet,²²⁶ a rutén kérdésről írt könyvem,²²⁷ és mivel azt hiszem, hogy földrajzi okoknál fogva ez ma összefügg a kisantant kérdéssel, az ismert „*Abhandlung*”-omat [értekezésemet]²²⁸ is a kisantantról. Azt mondta, hogy legalább az úton lesz mit olvasnia. És erre számítottam is.

Belpolitikai kérdésekben meg van győződve, hogy a konszolidáció jól halad és hogy a royalizmusban az egész ország közvéleménye találkozik.

Végeredményben azt hiszem, hogy a D.-féle misszióknak különösen a jövőre nézve sok haszna volt.

Csáky István
köv. attaché

P. s. De Monzie-t felhossa Fouchet a miniszter úrhoz.

²²³ André Tardieu (1876–1945) francia politikus. Parlamenti képviselő, különböző posztokon több kormánynak is tagja, három ízben miniszterelnök, 1919–1920-ban Clemenceau első számú munkatársa a párizsi békekonferencián.

²²⁴ Kettejük ellentéte feltehetőleg a Clemenceau–Briand rivalizálásból fakadt, s 1919–1920 fordulóján a Clemenceau köztársasági elnökké választását támogató Tardieu már élesen szembekerült az ellenkampányban hangadóként fellépő Daniélou-val.

²²⁵ A magyar kormány azt akarta elérni, hogy a francia parlament a ratifikálás fejében követelje meg: a határok végleges kijelölése alkalmával a határmegállapító bizottságok érvényesítsék az etnográfiai szempontokat – vagyis az államhatárt az érintett területek nemzetiségi viszonyainak figyelembevételével vonják meg.

²²⁶ Az eredeti egyezményt és térképet nem ismerjük. Lásd 192. és 194. jegyz.

²²⁷ *Étienne de Csáky*: La question ruthène. Paris–Bp. 1920.

²²⁸ Ezt a művet nem ismerjük.

THE DANIELOU MISSION

by Miklós Zeidler

SUMMARY

The Peace Treaty of Trianon had to be ratified by all the signatories. The French House of Representatives asked Charles Daniélou to be the rapporteur of the bill. Daniélou had started his political career in the clerical right wing, but at the time of World War I was already one of the confidants of Aristide Briand. The Hungarian representation at Paris made efforts to win the support of Daniélou as early as September 1920. In October Daniélou undertook a two-week study trip to Hungary, where he met several political and economic leaders, as well as those of the national minorities, and made several visits to the countryside. He was constantly accompanied by the diplomat István Csáky, who prepared detailed reports about their travels and conversations. In his own report, completed in November, while criticizing some of the stipulations of the Peace Treaty of Trianon, Daniélou nevertheless proposed that it should receive parliamentary ratification. For some time, however, he continued to be reckoned in Hungarian governmental circles as one of the key figures in a potential Franco-Hungarian rapprochement.